

REUNIR TOTES LES PLANTES DE CATALUNYA

Adquisició de 5 herbaris de l'Institut Botànic de Barcelona a través de les cartes de Pius Font i Quer

de Laura Gavioli

Treball dirigit per: Oliver Hochadel IMF-CSIC

Curs 2015-2016

Màster interuniversitari (UAB-UB)

Història de la Ciència: Ciència, Història i Societat

Barcelona, 12 de juliol de 2016

RESUM

En aquest treball s'ha estudiat el paper de Pius Font i Quer en l'adquisició dels herbaris Cadevall, Trèmols, Vayreda, Salvador i Sennen, analitzant els documents conservats en l'arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona. S'ha intentat aprofundir l'impacte que va tenir Font i Quer, entre els anys 1919 i 1939, en la formació de l'herbari de l'Institut Botànic de Barcelona gestionant i organitzant la cessió d'aquests cinc herbaris i de les seves tasques d'arranjament i preparació. A través de l'anàlisi de més 150 cartes i documents s'ha delinat l'estratègia, les polítiques, les eines, les relacions personals i l'argumentari utilitzats per Font i Quer. El treball ha permès de mostrar una figura científica i intel·lectual complexa capaç d'utilitzar diferents nivells de comunicació, amb fortes capacitats persuasives i una constància en el perseguir l'objectiu de crear un herbari i un Institut Botànic de nivell internacional que li van consentir de realitzar aquest projecte en pocs i turbulents anys.

ABSTRACT

In this work we study the role of Pius Font i Quer in the acquisition of the herbaria Cadevall, Trèmols, Vayreda, Salvador, and Sennen, analyzing the documents preserved in the archive of the Institut Botànic de Barcelona. We tried to reconstruct the impact that Font Quer had between 1919 and 1939 in the formation of the herbarium of the Institut Botànic de Barcelona managing and organizing the transfer of these five herbaria, their incorporation and preparation. Through the analysis of more than 150 letters and documents, we tried to pinpoint the strategy, policies, tools and personal relations used by Font i Quer. The work is thus able to describe a complex scientific and intellectual figure capable of using different levels of communication, endowed with strong persuasive skills and perseverance in pursuing the goal of creating a herbarium and a Botanical Institute of international standing that allowed him to realize this project in these two decades of political turmoil.

ÍNDEX

1.	Introducció.....
1.1.	Elecció del tema.....
1.2.	Estat de la qüestió.....
1.3.	L'herbari BC.....
1.4.	Notes biogràfiques sobre Font i Quer.....
2.	L'adquisició dels cinc herbaris.....
2.1.	L'herbari Cadevall.....
2.2.	L'herbari Trèmols.....
2.3.	L'herbari Vayreda.....
2.4.	L'herbari Salvador.....
2.5.	L'herbari Sennen.....
2.6.	Arranjament i preparació dels cinc herbaris.....
3.	Font i Quer i les polítiques d'adquisició dels herbaris.....
4.	Conclusions.....
5.	Agraïments.....
	Fonts i bibliografia.....
	Documents d'arxiu.....
	Altres fonts primàries.....
	Literatura secundària.....
	Apèndix 1: Cronologia.....
	Apèndix 2: Persones citades.....

1. INTRODUCCIÓ

1.1. ELECCIÓ DEL TEMA

A l'arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona es conserva una gran quantitat de documents històrics dels diversos botànics que van gravitar al seu voltant des de 1906, any de creació de la Junta de Ciències Naturals i de constitució del Museu de Catalunya, que el 1917 esdevindrà Museu de Ciències Naturals de Barcelona. Actualment, aquests documents s'estan acabant de catalogar i estan, en bona part, sense estudiar ni publicar.

En aquest Treball de Fi de Màster es vol començar a estudiar alguns d'aquests documents relatius a l'adquisició de cinc herbaris històrics de l'Institut Botànic de Barcelona: Cadevall, Trèmols, Vayreda, Salvador i Sennen.

L'objectiu principal és aportar dades sobre la història de la botànica catalana i de tots els actors i entitats relacionats durant un període cabdal que va de 1919, any en que es va cedir l'Herbari Cadevall, al 1939, any en el qual Font i Quer va ser cessat de tots els càrrecs. Es tracta d'un període, relativament breu, de grans canvis polítics i culturals, en els quals la botànica catalana es va desenvolupar notablement. Són anys de gran creixement cultural amb el naixement de noves estructures museístiques i la incorporació d'una nova generació de botànics, però també anys de falta de recursos, d'incertesa política i laboral.

En aquest context sobresurt la figura de Pius Font i Quer, el principal autor dels documents consultats i actor protagonista dels canvis en la creació i gestió d'aquestes noves entitats com el Museu de Ciències Naturals (d'ara endavant MCNB), l'Institut Botànic de Barcelona (d'ara endavant IBB) i el Jardí Botànic.

En aquest sentit, un text important per introduir-nos en l'univers discursiu de Font i Quer és la seva memòria "Los herbarios de Cataluña y su conservación" (Font Quer 1925) llegida en ocasió del seu nomenament com a membre de la Reial Acadèmia d'Arts i Ciències de Barcelona el 1924. A través d'aquest discurs i de les notícies sobre l'adquisició d'aquests cinc herbaris trobades en els document d'arxiu es vol fer una anàlisi dels canvis que van tenir lloc durant aquest període i la relació d'aquestes polítiques d'adquisicions amb qüestions com la reafirmació de la identitat cultural i política, la professionalització i la institucionalització de la botànica catalana.

1.2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Existeixen diversos estudis sobre el tema tractat: el 1989, Josep Maria Camarasa va publicar un llibre, resultat de la seva tesi doctoral, on feia un repàs exhaustiu sobre la història de la botànica i dels botànics catalans (Camarasa 1989). El 2006 Neus Ibáñez va realitzar una tesi doctoral sobre cinc herbaris històrics de l'IBB (Salvador, Bernades, Ruiz & Pavón, Societat Botànica Barcelonesa, Institució Catalana d'Història Natural). Els catàlegs dels fons de l'Arxiu de l'Herbari de l'IBB fets per la bibliotecària Karina Barros i les arxiveres Trinidad Prunera i Sara Garcia són fonamentals per a la consulta dels fons d'arxiu. Pel que fa a l'herbari Trèmols ha estat estudiat per l'autora d'aquest treball (Gavioli 2012). Els herbaris Vayreda, Cadevall i Sennen són relativament desconeguts i s'han estudiats de manera més aprofundida en aquest treball.

Sobre Pius Font i Quer s'han escrit diverses obres: Bellot Rodríguez 1967, Bolós *et al.* 1968, Camarasa *et al.* 1988, Font Civit 1988, Montserrat 1988, Bolós 1988, Artís *et al.* 1995, Montserrat 1999, Ibáñez *et al.* 2005. La major part són obres escrites per persones properes a Font i Quer i al seu entorn, que en molts casos ens donen notícies fruit del seu coneixement directe dels fets i de les persones implicades. Es troben a faltar estudis amb una mirada més historiogràfica que situïn la seva figura professional i humana en el context científic de l'època.

1.3. L'HERBARI BC

L'herbari de l'IBB, conegut internacionalment amb l'acrònim BC, està especialitzat en la flora de la regió mediterrània occidental. Conté també plantes d'altres parts d'Europa, d'Amèrica del Sud, d'Àfrica i de la resta del món. A hores d'ara s'hi conserven més de 800.000 plecs agrupats en quatre seccions: l'herbari general, que aplega col·leccions fetes a partir del segle XIX fins a l'actualitat; els herbaris històrics, amb exemplars recollits des del segle XVII fins a principis del XX; la secció "altres herbaris" (separats per les seves característiques particulars) i l'herbari de criptògames.

Es tracta de la col·lecció de plantes més important de Catalunya i la tercera de la península ibèrica després de l'herbari del Real Jardín Botánico de Madrid (MA) i de l'herbari de la Universidade de Coimbra (COI). El seu fons ha servit de referència per a la redacció de la *Flora dels Països Catalans* (Bolós *et al.* 1984-2001), la *Flora Iberica* (Castroviejo, S. *et al.* 1986-2016) i les principals obres de botànica de la mediterrània

occidental.

El nucli inicial de l'herbari general el formaren els materials aportats per Manuel Llenas (1907 i 1909), pel germà Sennen (cedits el 1909), i per Pius Font i Quer gràcies a la seva col·lecció que hi incorporà quan ingressà al Museu el 1916. No va ser però fins uns anys més tard que l'herbari començà a engrandir-se de forma exponencial gràcies a la tasca recol·lectora de Font i Quer i al seu afany per incorporar-hi els principals herbaris de Catalunya.

Actualment, l'herbari BC és el destí de les plantes utilitzades en la recerca científica portada a terme a l'IBB. És per tant una col·lecció en continu creixement que incorpora també materials procedents de donació o d'intercanvi amb altres herbaris, materials que són la base no només d'estudis taxonòmics, sinó també de fitogeografia, fitosociologia, ecologia, conservació i etnobotànica.

1.4. NOTES BIOGRÀFIQUES SOBRE FONT I QUER

En aquest apartat es fa un breu recorregut cronològic de la vida de Font i Quer a partir de les notícies extretes de les fonts de referència esmentades en els capítols anteriors.

Pius Font i Quer (Lleida, 1888 - Barcelona, 1964) es llicencià en química (1908) i es doctorà en farmàcia (1914) a Madrid amb la tesi "Ensayo fitotopográfico del Bages". Des de 1911 exercí com a farmacèutic militar i el 1915 fou destinat a Barcelona. El 1916 va esdevenir conseller de la Institució Catalana d'Història Natural (d'ara endavant, ICHN) i començà a treballar com a naturalista agregat del MCNB –paper honorífic i no retribuït– encarregat d'organitzar la Secció d'herbaris, que en aquella època estava formada per poc més de 1.000 plantes. Aquest mateix any, per intervenció de Font i Quer, el Consell Directiu de la ICHN deliberà sobre el dipòsit de l'herbari de la institució al MCNB (Ibáñez et al. 2005: 6-7).

El 1917, Font i Quer entrà com a professor auxiliar temporal –interí i gratuït– a la facultat de Farmàcia de Barcelona. L'any següent va esdevenir conservador del Departament de Botànica del MCNB i el 1919 entrà a formar part, com a secretari, de la Junta de Ciències Naturals (d'ara endavant JCNB). Aquest mateix any es casà amb Emília Civit i Bellfort, que en aquella època era una de les auxiliars del Departament de Botànica. L'any 1920 li fou encarregada la càtedra de Botànica Descriptiva de la Facultat de Farmàcia. El 1921 esdevingué director del MCNB i, el mateix any, el centre rebé la donació de l'herbari de Joan Cadevall.

L'any 1922, quan ja feia cinc anys que Font i Quer exercia el càrrec de professor, es van convocar oposicions per a la provisió definitiva de la càtedra. La plaça fou assignada a Cayetano Cortés Latorre (1896-1966), decisió que generà polèmiques, entre d'altres la del naturalista Huguet del Villar (1871-1951) (Artís *et al.* 1995: 1257), i que l'acadèmic numerari de la RACAB, Josep Maria Bofill i Pichot (1860-1938), atribueix al "fatal centralismo, desgracia de España" (Font Quer 1925: 16).

El 1923 esdevingué professor a l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona. L'any 1924, Font i Quer fou nomenat membre de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (d'ara endavant RACAB) i pronuncià l'esmentat discurs programàtic (Font Quer 1925). L'any successiu la RACAB accedí a depositar les seves col·leccions naturalístiques al MCNB.

El 1926 fou nomenat Farmacèutic Major, passant de supernumerari a actiu i va ser destinat al Marroc, territori tot just "pacificat". D'acord amb la Junta, el 1927 començà les recol·leccions de l'*Iter Maroccanum* que es van repetir en els anys 1928, 1929, 1930, 1932 i 1935 i que foren un èxit botànic i econòmic.

El 1928 fundà la revista *Cavanillesia*. El 1933 esdevé professor agregat permanent de botànica farmacèutica a la Universitat Autònoma de Barcelona de l'època republicana. L'any 1934, l'Herbari Vayreda ingressà al MCNB.

Per aquells anys, el Departament de Botànica del MCNB havia crescut enormement gràcies a la política d'adquisicions d'herbaris i a les campanyes de recol·lecció dels darrers 19 anys. Així, el mateix 1934, la JCNB li va atorgar un estatus independent del Museu i es creà l'Institut Botànic de Barcelona amb Font i Quer com a director. Fou en aquests anys que Font i Quer començà a projectar l'edició d'una gran *Flora Occidentalis* relativa a la Península i les seves illes, a emulació de la *Flora Orientalis* d'Edmond Boissier (Boissier 1867-1888), projecte que mai es va realitzar a causa de l'esclat de la Guerra Civil (Artís *et al.* 1995: 1256).

El 1936 marcà un punt d'inflexió en la vida de Font i Quer, que del 29 de juny al 10 d'agost tenia programada una sortida de recol·lecció a la serra d'Albarracín amb alguns estudiants. L'aixecament militar del mes de juliol va enxampar-los a Orihuela del Tremedal, població que quedà en terra de ningú i on continuaren herboritzant esperant que la situació s'aclarís. Quan el 26 de setembre, Font i Quer decidí tornar cap a Barcelona, va travessar les fronteres cap a la zona controlada per l'Exèrcit Republicà. Més endavant, el 1939, com que era militar "destinado a otro ministerio", aquest episodi

va servir perquè fos considerat un desertor i va comportar la seva marginació de qualsevol càrrec públic.

L'any 1937, pel perill dels bombardeigs sobre el MCNB a la Ciutadella, Font i Quer traslladà tot el patrimoni de l'Institut Botànic a una torre al carrer de Sant Gervasi nº 94. Aquest mateix any, Font i Quer va recuperar l'herbari Sennen que es trobava a les escoles de la Doctrina Catòlica de la Bonanova. El 1938 s'adquireixen les col·leccions Salvador que es trobaven al castell de la Bleda, al Penedès, en mans dels descendents d'aquesta família d'apotecaris de Barcelona.

El gener de 1939 van entrar a Barcelona les tropes franquistes; a l'IBB la situació es mantingué fins al mes de juliol, quan Font i Quer fou detingut, processat i condemnat a vuit anys de presó (Artís *et al.* 1995: 1267). Finalment, l'empresonament al castell de Montjuïc durà "només" alguns mesos, durant els quals continuà treballant en la traducció de textos de botànica i donant classes als altres presos. El desembre de 1940 va ser posat en llibertat condicional, gràcies també a les pressions d'alguns botànics espanyols i estrangers (Bolòs 2000: 11). A la direcció de l'Institut Botànic el va substituir, de manera interina, i després definitiva, Antoni de Bolòs i Vayreda (1889-1975) que fins aquell moment havia estat conservador dels herbaris històrics.

Des de 1939 el règim de Franco privà Font i Quer de tots els seus càrrecs, i, el 1941 (Bolòs *et al.* 1968: 15), començà a treballar per l'editorial Labor, on es va continuar dedicant a la recerca i a la divulgació botànica. L'any 1946, l'Ajuntament de Barcelona, propietari de l'IBB, va signar un conveni amb el Consejo Superior de Investigaciones Científicas, organisme estatal creat set anys abans pel govern franquista per a aglutinar les estructures de recerca científica pre-existents. El nou marc institucional va permetre reintegrar Font i Quer com a "Naturalista del Instituto Botánico encargado de la *Flora Hispanica*", i l'any següent fou nomenat "Jefe de la Sección de *Flora Hispanica*". A la pràctica, aquests càrrecs foren poc més que simbòlics per falta de pressupost. Els dies en que no treballava a l'editorial, Font i Quer continuà anant a l'IBB, que l'any 1941 s'havia transferit a Montjuïc, fins gairebé el moment de la seva mort, el 1964.

La importància de Font i Quer no es limita al seu paper de fundador de l'IBB. La seva política d'adquisició d'herbaris i a la seva feina d'explorador botànic, a la Península i al Marroc, va permetre crear el nucli inicial d'herbaris, abans inexistents, del que després seria l'IBB: des d'un miler escàs de plantes el 1916, quan va ingressar al Departament de Botànica del MCNB amb el seu herbari, a 226.000 el 1938 (Font Civit 1988: 21), quan

ja havia esdevingut director de l'IBB i la seva trajectòria professional estava a punt de veure's estroncada. La seva intensa dedicació i les seves capacitats organitzatives i directives van transformar el Departament de Botànica i l'IBB en un centre superior d'investigació amb grans herbaris, una bona biblioteca, i un bon reconeixement internacional. Amb la seva feina com a professor va crear l'escola catalana científica de botànica (Font Civit 1988: 15-16). També va ser considerat un divulgador eficaç i capaç de parlar tant amb experts com amb aficionats.

2. L'ADQUISICIÓ DELS CINC HERBARIS

En aquest apartat es recullen les notícies que s'han trobat en els documents d'arxiu examinats sobre el procés d'adquisició de cinc herbaris que ingressaren al MCNB i a l'IBB gràcies a la política d'adquisicions de Font i Quer. Cadascun d'aquests casos il·lustra diferents circumstàncies en que es dugueren a terme aquestes adquisicions.

En el seu discurs d'ingrés a la RACAB de 1924, Font i Quer feia un repàs de l'estat en què es troben els que ell anomenà els «herbarios clásicos catalanes»: el dels Salvador i el Costa, «perdidos, pues, casi por completo»; el Trèmols, que «lo conserva esta Real Academia»; el Vayreda, «que es gran lástima que siga en Olot donde se hace muy difícil consultarle»; el Cadevall, recentment donat pel seu autor al MCNB, on «en un año se envenenó, planta por planta, y se hizo el catálogo de todos los ejemplares»; i finalment el Masferrer, adquirit també recentment pel Museu: «no soltamos prenda ... Lo que nos costó vale más callarlo; fué una cantidad insignificante».

El 1924, l'herbari Cadevall i el Masferrer ja havien estat doncs adquirits pel MCNB gràcies a les gestions realitzades per Font i Quer. Els herbaris Costa i Trèmols, conservats a la RACAB, seran dipositats al MCNB l'any següent del seu discurs. Els herbaris Vayreda i Salvador foren adquirits més endavant sota el seu mandat.

D'altra banda, l'herbari del seu contemporani el germà Sennen fou un dels darrers herbaris importants que ingressà com a resultat de les seves gestions. En una carta que dirigeix al mateix Sennen, Font i Quer no dubta de seduir-lo prometre-li un lloc a l'empiri dels herbaris catalans:

«Si el suyo viniera aquí algún día ... cabría reunirlos todos en una sala que podría llamarse “de los clásicos”, o de los maestros, sobre los cuales tendría que basarse el futuro investigador de la flora catalana.» (AHIBB 137751).

2.1. L'HERBARI CADEVALL

Joan Cadevall i Diars (1846-1921), llicenciat en Ciències Exactes i Naturals a Barcelona (1869), es va doctorar en Ciències Naturals (1871). Va ser director de l'Escola Pia de Terrassa, exercint l'ensenyament durant tota la seva vida. Deixeble d'Antoni Cebrià Costa i Cuixart (1817-1886), es va interessar per la botànica des de 1870, herboritzant per tot el Principat. Va ser autor de la primera flora il·lustrada de Catalunya, la *Flora de Catalunya* (Cadevall *et al.* 1913-1937), la seva obra cabdal, els volums pòstums de la qual van ser acabats per Pius Font i Quer.

El seu herbari està format per 8.243 plecs distribuïts en 180 caixes. Inclou 144 famílies i 960 gèneres. Els plecs procedeixen majoritàriament de Catalunya però també n'hi ha de França, Suïssa i Itàlia, entre d'altres països. Les plantes van ser recol·lectades entre 1840 i 1920 principalment per Cadevall, però també per altres botànics contemporanis com el germà Sennen (1861-1937), Carlos Pau (1857-1937), Manuel Llenas (1875-1932), Georges-François Reuter (1805-1872) o Pius Font i Quer. Aquest herbari va ser utilitzat per a l'elaboració de la *Flora dels Països Catalans* (Bolòs *et al.* 1984-2001) i, per tant, alguns dels seus plecs van ser revisats per Oriol de Bolòs i Capdevila (1924-2007). Aquest herbari es va informatitzar entre els anys 1994 i 1995.

En la nota necrològica que Font i Quer va dedicar-li, explica que per Sant Joan de 1919 va visitar a casa un Cadevall ja gran i amb la salut debilitada pels atacs de "feridura". Va ser la senyora Cadevall que va anunciar la donació de l'herbari al MCNB i va llegir una clàusula testamentària per la qual també deixava a la JCNB una bona quantitat de diners destinats a premis de botànica (Font Quer 1921: 197).

Cadevall havia estat un dels primers membres tècnics de la JCNB el 1906 i el 1912 havia tingut un paper actiu en convèncer la vídua Trèmols a donar alguns centenars de plantes de l'herbari a la ICHN (Ibáñez *et al.* 2005: 7). Bofill i Pichot, en la resposta al discurs de presa de possessió de Font i Quer de la vacant deixada per Cadevall a la RACAB, atribueix aquesta donació «en parte a gestiones de Font i Quer, y más que nada, obedeciendo a un noble impulso de generosidad» (Font Quer 1925: 21).

En qualsevol cas, és interessant notar que, en les esmenes a la ressenya de mèrits que Font i Quer havia preparat per a la cerimònia oficial de cessió de l'herbari, Cadevall insisteix en puntualitzar que:

«hauria deixat l'Herbari a Terrassa si hagués vist que com algunes poblacions es té bona cura de les coses pertanyents a la ciència, però faltava doncs l'ambient propici per a una formal deixa» (AHIBB 137795).

En la carta del 28 d'agost de 1919 (AHIBB 35053) Cadevall començà a organitzar el trasllat de l'herbari anunciant que a octubre, tornat de Gelida de les vacances, «quan ho cregui convenient pugui recollir el consabut Herbari».

El 12 d'octubre (AHIBB 35053) Cadevall escriu a Font i Quer:

«tinc el gust de dir-li que el recader em sembla el medi més senzill per a remetre les plantes, lo qual començarem demà dilluns, ja ens dirà si han arribat bé per continuar en igual forma en cas afirmatiu, farà el favor de remetre la tela que embala les carpetes».

Les remeses van continuar per mitjà de traginers fins al 15 de juny de 1920, quan Font i Quer escriu a Cadevall (AHIBB 137942) anunciant-li: «Hem rebut la seva darrera tramesa de plantes amb els últims volums del seu Herbari, i hem començat la feina d'emmetzinament. Penso que a primers de juliol ho tindrem tot llest». Pel novembre, Font i Quer escriu a Cadevall que l'Herbari ja està instal·lat de manera definitiva (AHIBB 137942).

El 15 de gener de 1921 es va celebrar la cerimònia oficial de cessió de l'herbari Cadevall al Departament de Botànica del MCNB, esdeveniment al qual Cadevall no va poder participar pels problemes de salut que l'afligien i que el van portar a la mort al novembre d'aquell mateix any.

Dels casos analitzats en aquest treball, aquest és l'únic en que l'autor renuncia "voluntàriament" al propi herbari en favor de la institució, circumstància que Font i Quer il·lustra de manera tràgica en la seva nota necrològica:

«Donar els Herbaris! Qui pot saber que cosa és fer-ho en vida, com no sigui el propi autor de l'Herbari? ... Els plors d'en Cadevall en dir-li adéu! al seu herbari són la prova més gran de la seva amor a la Botànica» (Font Quer 1921: 197).

2.2. L'HERBARI TRÈMOLS

Frederic Trèmols i Borrell (1831-1900) es llicencià en Farmàcia a la Universitat de

Barcelona on fou professor de Química inorgànica a la Facultat de Farmàcia i paral·lelament propietari d'una farmàcia. Com Cadevall i Vayreda fou deixeble d'Antoni Cebrià Costa i Cuixart. Fou també membre d'entitats científiques, com la Société Botanique de France, de la qual va ser també president (1880-1885), la Societas Botanica Barcinonensis i la Société Helvétique pour l'Échange des Plantes. La participació a aquestes societats va influir profundament en l'estructura i la dimensió del seu herbari (Gavioli 2012: 17).

La Diputació de Barcelona li encarregà un estudi sobre la plaga de la fil·loxera, que afectà greument la vinya a Catalunya. Trèmols viatjà el 1880 als Estats Units i publicà l'«Informe acerca de las cepas de los Estados Unidos de América: consideradas bajo el punto de vista de los recursos que pueden prestarnos para la repoblación de los viñedos destruidos por la filoxera» (Trèmols 1881). També publicà el «Catálogo de las plantas observadas en la montaña de Requesens» (Trèmols 1895) i «Observaciones sobre los *Hieracium* de Cataluña» (Trèmols 1899). Participà en la descoberta de més de cent cinquanta espècies noves per a Catalunya, i publicà diversos catàlegs de plantes.

El seu herbari, format originalment de 60 volums, fou donat el 1908 per la seva vídua Maria Borrell a la RACAB on se'n va fer el catàleg (Gavioli 2012: 19). El 1925 l'herbari fou cedit al Departament de Botànica del MCNB, juntament amb la resta d'herbaris i col·leccions de la RACAB, on es conserva avui en dia.

Font i Quer l'enumera en tercer lloc entre els "herbaris clàssics", després del Salvador i el Costa, i considera que es conserva en molt bon estat:

«Los ejemplares van sujetos al papel, y en cada hoja suele haber de más de una procedència, pero siempre con la debida separación y sin cambio de etiqueta» (Font Quer 1925: 10).

El 23 de desembre de 1925 Font i Quer escriu a Carlos Pau:

«Estos días estamos atareados con el traslado de las plantas y colecciones de la Academia, más importantes de lo que yo esperaba. Lo que allí tenían por duplicados del Herbario Trémols, más de un centenar de gruesos paquetes con 25 o 30 mil pliegos, son muy probablemente, plantas todavía por intercalar. Se me figura que el de Trémols es el más valioso herbario de los discípulos de Costa, si esos paquetes son como creo plantas por incluir en los tomos» (AHIBB 32861).

Un cop ingressat a l'IBB, aquest herbari va requerir una profunda revisió, feta majoritàriament per Antoni Marcos (1900-?), que canvià substancialment l'estructura de l'herbari Trèmols original i també va esdevenir una part important del naixent herbari general de l'IBB (Gavioli 2012: 20-21). Les cartes analitzades confirmen i integren els estudis anteriors sobre aquest herbari, afegint-li el fet que Font i Quer era perfectament conscient de la qualitat i de la importància d'aquest herbari.

2.3. L'HERBARI VAYREDA

Estanislau Vayreda i Vila (1848-1901), llicenciat en Farmàcia, fou també deixeble i col·laborador de Costa. Després d'haver participat en la Tercera Guerra Carlina com a partidari del pretendent, va dedicar tota la seva vida a la gestió del patrimoni familiar i, sobretot, als estudis florístics. Herboritzà principalment per les comarques catalanes i pel sud de França. Va tenir relacions epistolars amb científics i intel·lectuals nacionals i estrangers i va formar part de diverses societats científiques i botàniques com la Sociedad Española de Historia Natural, la Sociedad Linneana Matritense, la Société Helv  tique pour l'  change des Plantes i la Societat Bot  nica Barcelonense. A més fou membre de la RACAB. Va publicar una vintena de treballs sobre flora i vegetació i fou dels primers autors en publicar-los en català, com per exemple, l'"Excursió bot  nica al Baix Empordà" (Vayreda 1882) o el "Catàleg de la flora de la vall de Núria" (Vayreda 1882a).

La primera notícia que trobem en l'arxiu de l'IBB sobre l'inter  s per adquirir l'herbari Vayreda és una carta del 26 d'abril de 1917 d'Antoni de Bolòs a Ignasi de Sagarra (1890-1940), conservador de zoologia del MCNB, en la qual explica que l'escriptor olotí Josep Maria Capdevila (1892-1972) li havia escrit respecte la possibilitat de traslladar l'herbari Vayreda al MCNB, la qual cosa el porta a comentar:

«Crec que el lloc d'honor que correspon a l'Herbari Vayreda és la Ciutat de Barcelona, però fent la salvetat, de que no quedi com els herbaris de l'Isern i d'altres a una Acadèmia fent-se malbé» (AHIBB 137476).

Aquesta manca de confiança en la correcta conservació de les col·leccions científiques en institucions com la RACAB data almenys de 1912, quan la JCNB havia iniciat les gestions per obtenir en dep  sit les seves col·leccions.

Després de la mort de Vayreda, durant la primera d  cada del segle XX, el seu herbari va

anar a parar al Museu-Biblioteca d'Olot de mans d'Eugeni Aulet i Soler (1867-1929), un catedràtic d'Institut i "entreprenent" de Vayreda. Segons l'olotí Miquel de Garganta (1903-1988), botànic i membre de l'ICHN, Eugeni Aulet:

«Es va enterar [sic] que una societat de Barcelona (suposo que seria la Institució) feia gestions per tenir-lo i ell ho va impedir i tenia el propòsit que fos propietat del nostre museuet» (AHIBB 137810).

El 1925, Pere Vayreda i Olives (1877-1944), un del tres fills del botànic olotí, escriu a Font i Quer que quan es va traslladar l'herbari al Museu d'Olot no li van lliurar cap document que acredités que la cessió es feia a títol de dipòsit i que, per tant no tenien documents que confirmessin que la propietat de l'herbari continuava a mans dels hereus Vayreda. Aquest és un dels primers obstacles amb que es topa el projecte de dur l'herbari Vayreda a Barcelona. Pere Vayreda, explica en la mateixa carta que està tramitant el reconeixement de la titularitat de l'herbari a través de la Junta del Museu d'Olot, i que una cop obtinguda «el trasllat de l'herbari Vayreda serà cosa resolta» (AHIBB 137940).

La previsió de Pere Vayreda d'una ràpida resolució de la qüestió resultà massa optimista. L'"afer Vayreda", així l'anomenen tots els implicats en l'esdeveniment, va tardar ben bé 17 anys a resoldre's. En part, aquest retard va ser degut a la falta d'acord entre els germans Vayreda, uns dels quals volia treure'n profit econòmic (AHIBB 137940), i no fou fins al febrer de 1924 que van posar-se d'acord de cedir l'herbari al MCNB (AHIBB 137940).

D'altra banda, el problema més gran va ser la tenaç oposició del Museu-Biblioteca d'Olot, sobretot del seu vicepresident i director Joaquim Danés (1888-1960), que va allargar molt els temps del trasllat (Murlà 2010: 51). Aquesta oposició es va concretar, en primer lloc, en la negativa a lliurar els documents que acreditessin l'estat de dipòsit de l'herbari al Museu. Aquesta qüestió es va resoldre al maig de 1932 quan Pere Vayreda escriu a Font i Quer que després de més d'un any de tràmits, finalment, els tenia i confiava de poder traslladar l'herbari en pocs mesos (AHIBB 137940). El paper de mediador de l'aleshores alcalde d'Olot, Joan de Garganta (1902-1973), germà de Miquel de Garganta, va ser fonamental perquè la Junta del Museu d'Olot lliurés aquests títols.

Confiant que l'afer Vayreda s'hagués resolt, malgrat que l'herbari encara es trobava en

mans del museu olotí, en la sessió del dia 4 de març de 1933 de la JCNB:

«El Sr. Font llegeix una comunicació de la qual resulta que els Srs. Pere Vayreda i Germans ... cedeixen al Museu la valuosíssima col·lecció "Herbari Vayreda", avui dipositada al Museu local d'Olot, amb el prec, però, que en tingui cura expressament una persona especialitzada» (AHIBB FQ9_6).

Antoni de Bolòs i Vayreda, olotí, membre d'una il·lustre nissaga de botànics i cosí dels hereus Vayreda, que en diverses ocasions havia fet d'intermediari en aquest afer i havia expressat el seu interès en treballar sobre l'herbari (AHIBB 137476), va ser designat com la "persona especialitzada".

Tot semblava estar a punt de resoldre's quan "l'amic" Joan de Garganta va dimitir del càrrec d'alcalde i els germans Vayreda, tenint un tiet malalt, van desatendre l'afer Vayreda. Així, des d'Olot va arribar una resposta negativa a la sol·licitud dels hereus d'endur-se l'herbari. La situació era tal que Font i Quer el 14 de juliol de 1933 comunica a Pere Vayreda que per intentar una conciliació el President de la JCNB (Domènec Ventalló i Vergés, 1888-1955) i l'Alcalde de Barcelona (Jaume Aiguader i Miró, 1888-1943) havien escrit a l'alcalde d'Olot (Ramón Aubert i Cros) (AHIBB 137768).

Les reaccions a aquestes cartes no es van fer esperar i el 25 de juliol de 1933, Miquel de Garganta escriu a Font i Quer que des d'Olot volen, a canvi de l'herbari Vayreda, algunes col·leccions naturalístiques per enllestir un museu comarcal, i l'insta a satisfer aquesta sol·licitud tan aviat com sigui possible abans que canviïn d'idea (AHIBB 137810). Aquest intercanvi il·lustra la divisió de funcions entre les comarques i la capital, com diu Pere Vayreda citant Font i Quer: «el que convé a Olot, més que no pas uns materials apropiats per l'alta investigació, és un veritable instrument de cultura popular» (AHIBB 137940).

Finalment, el 20 de novembre del 1933, Pere Vayreda tramet a Font i Quer la resposta positiva de l'alcalde d'Olot (AHIBB 137940) i el 19 de maig de 1934, després d'una dimissió temporal de Danés, Pere Vayreda pot escriure a Font i Quer:

«després de vèncer tenaçment a Olot la munió incalculable d'obstacles amb els quals es tractava de dificultar i ajornar encara l'entrega de l'Herbari ... hem aconseguit recollir-lo definitivament del Museu d'aquella ciutat a fi de fer-vos-en entrega» (AHIBB 137940).

Al juny del mateix any Antoni de Bolòs va començar l'estudi i arranjamet de l'herbari

Vayreda (AHIBB FQ16_4). En un document redactat en els anys successius explica:

«Després de maig de 1936 en que ha ingressat tota la reserva de plantes que Vayreda tenia a Lladó el càlcul ha de ser [de] 17 volums definitius ... L'Herbari complet no tindrà menys de 31.000 plecs» (AHIBB FQ7_57).

Aquí és la primera vegada que tenim notícies sobre l'arribada de plantes que s'havien quedat a la casa dels Vayreda a Lladó, plantes que evidentment no es consideraven part de la col·lecció principal i que per això no s'havien lliurat al Museu d'Olot, i que ara, gràcies a les relacions familiars del Bolòs, van ser no només recuperades com a plantes accessòries de l'herbari, sinó també intercalades amb les de l'herbari Vayreda original.

2.4. L'HERBARI SALVADOR

La família Salvador fou una nissaga d'apotecaris barcelonins que van crear un dels primers Gabinet d'Història Natural de la ciutat de Barcelona, amb diverses col·leccions (de plantes, fòssils, petxines, marbres...) i una excel·lent biblioteca (Ibáñez 2006: 35-40). L'herbari que formava part d'aquesta col·lecció és un dels més antics d'Espanya i conté actualment 4.025 exemplars amb nomenclatura pre-linneana recol·lectats per Jaume Salvador i Pedrol (1649-1740) i Joan Salvador i Riera (1683-1725). Conserva també plantes rebudes en intercanvi amb altres botànics contemporanis, com Joseph Pitton de Tournefort (1656-1708), James Petiver (1663-1718), Herman Boerhaave (1668-1738), Pierre Magnol (1638-1715), Antoine de Jussieu (1686-1758) o Sébastien Vaillant (1669-1722), entre molts d'altres.

Josep Salvador i Soler (1804-1855) va ser l'últim de la nissaga a interessar-se de temes naturalístics. A la seva mort la família va vendre la casa al carrer Ample de Barcelona on tenien dipositades les col·leccions i les traslladà a una altra propietat familiar, una masia situada a la Bleda, l'Alt Penedès. En aquesta masia romangueren oblidades durant més de mig segle (Pardo-Tomás 2014).

Font i Quer, en la nota necrològica de Montserrat Garriga, una botànica col·laboradora de l'IBB i muller del notari Gallardo, explica com la col·lecció dels Salvador va ressorgir del seu oblit:

«Hace ya más de treinta años, el notario señor Gallardo, conociendo las aficiones botánicas de doña Montserrat, le comunicó la existencia del Herbario Salvador en el castillo de La Bleda, cerca de aquella ciudad. Este

herbario se daba por "perdido para la ciencia y para la patria" en tiempos de Cadevall, y así lo consignó aquel ilustre botánico en una de sus publicaciones» (Font Quer 1956: 280).

Efectivament a partir de 1922, en l'arxiu de l'IBB, trobem algunes cartes intercanviades amb la Sra. Gallardo respecte la recuperació de les col·leccions Salvador. El 12 de gener de 1922, Ignasi de Sagarra escriu a Font i Quer, que aquells dies es trobava a Pamplona, per posar-lo al dia:

«Fa dies la Sra. de Gallardo me digué que el famós propietari de l'herbari dels Salvador vindria a visitar-me al Museu i que estava prompte a cedir-lo en qualitat de deixa. No l'he vist encara» (AHIBB FQ24_56).

I, el dia 25 d'octubre de 1923, després d'haver anat a la Bleda, Font i Quer escriu a la Sra. Gallardo:

«Examinades les col·leccions de plantes crec que són les mateixes que vegegen Colmeiro i Costa a la segona meitat del segle passat, ço és el propi Herbari dels Salvador, que dits autors estimaven integrat per uns cinc mil exemplars, nombre tal vegada un xic exagerat» (AHIBB 137806).

En aquesta carta sembla que la Sra. Gallardo va tenir un paper actiu i important en la negociació amb la propietat de la col·lecció i estava autoritzada a oferir-li «unes pessetes». Però després d'aquests primers contactes els tràmits es queden aturats per gairebé quinze anys. De fet, el següent document, relatiu a l'adquisició del Gabinet Salvador, ja és del 12 de febrer de 1938 quan Font i Quer pot escriure a Miquel de Garganta:

«Suposo que ja coneixeu el decret del Consell de cultura referent a la incautació de l'Herbari Salvador. Ahir vàrem anar a La Bleda amb Bolòs. L'herbari està malmès no sé fins a quin punt» (AHIBB 137829).

El 19 de setembre del 1938 Font i Quer explica al professor de botànica Henri Gausson (1891-1981):

«Ara la Generalitat ha salvat de la destrucció segura part –tot allò que en restava – del més antic de tots, el dels Salvador, que era en unes golfes d'una masia de Vilafranca del Penedès, amb tot d'objectes de l'antic Museu

d'Història Natural i la biblioteca, de més d'un miler de volums anteriors al 1800. Per obra nostra tot això, restaurat i ben instal·lat, tornarà a fer goig de veure» (AHIBB 138478).

En el document que resumeix l'activitat de l'IBB entre els anys 1936 i 1939, escrit per Antoni de Bolòs, s'explica amb precisió com es va efectuar el trasllat del Gabinet Salvador l'any 1938:

«Se encargaron del traslado el Conservador de Herbarios Clásicos Don Antonio de Bolós, secundado por las Auxiliares Josefa Mata y Ana Foix. Se hizo un inventario provisional de todo lo que se trajo a Barcelona... El día 17 de marzo del propio año comunicamos a Comisaría el traslado de los libros, herbario y otros objetos de historia natural, muebles y retratos de los fundadores del Museo, que ingresaron en el Instituto Botánico ... retornando así a Barcelona los restos de un glorioso Museo de Historia Natural, el más antiguo de España y el único de nuestra ciudad hasta la restauración universitaria en 1837» (AHIBB FQ18_14).

L'adquisició definitiva de les col·leccions dels Salvador arriba alguns anys més tard, com escriu Bolòs:

«Con fecha 11 de diciembre de 1945 el Ayuntamiento de Barcelona acordó adquirir el conjunto de las colecciones Salvador, que incluían el antiquísimo Herbario. A principios de 1946 pasó a formar parte este Herbario, en su totalidad, de las colecciones del Instituto Botánico de Barcelona» (Bolòs 1946: 1).

2.5. L'HERBARI SENNEN

Etienne Marcellin Granier-Blanc (1861-1937), més conegut com a *frère* o germà Sennen, el seu nom religiós, va emigrar de França a Catalunya el 1904, on va treballar quasi trenta anys com a professor a les Escoles Cristianes de la Bonanova (La Salle Bonanova) a Barcelona. Com a botànic va fer nombroses exploracions florístiques per la península Ibèrica i el Marroc enllestit un notable herbari personal i l'*exsiccata Plantas d'Espagne*, amb 10.309 números i trenta sèries que es van preparar per a subscriptors especialitzats. Algunes de les seves publicacions són: *Flore de Catalogne*,

Additions et commentaires (Sennen 1917), *Catálogo del herbario barcelonés* (Sennen 1918), *Plantas d'Espagne* (Sennen 1926-1930), *La flore du Tibidabo* (Sennen 1931), *Catálogo de la flora del Rif Oriental* (Sennen et al. 1933), etc. El 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil, va retornar a França on va morir al cap de pocs mesos.

La primera carta de l'arxiu de l'IBB en la qual Font i Quer parla de la possible voluntat de Sennen de cedir el seu herbari al MCNB és del 23 d'octubre de 1925, i probablement succeeix a conseqüència de la seva memòria *Los herbarios de Cataluña y su conservación*:

«Mucho me satisface también su deseo de asegurarnos la posesión de su importante herbario, de tanto valor para el conocimiento de la flora de Cataluña ... Si el suyo viniera aquí algún día, ofrecido como está también el de Vayreda, cabría reunirlos todos en una sala que podría llamarse “de los clásicos”, o de los maestros, sobre los cuales tendría que basarse el futuro investigador de la flora catalana. Espero pues que algún día querrá V. insistir sobre este punto y concretar como le parezca adecuado sus deseos.» (AHIBB 137751).

El 7 de gener de 1931, Font i Quer, escrivint a Sennen, torna a parlar de la possible cessió de l'herbari, i pel to de la carta, semblaria que respon a una petició econòmica que Font i Quer no estava disposat a acceptar:

«La Junta de Ciencias Naturales pasa ahora por un periodo extraordinariamente crítico. La deuda que ha dejado la junta de la dictadura es enorme: más de medio millón de pesetas! Comprenda que para volver las cosas a su cauce normal hace falta mucha insistencia en el pedir y gran paciencia para esperar mejores tiempos. Si ello no fuera así con mucho gusto le propondría incluso una colaboración con nosotros, y quizá la instalación aquí de su herbario, si ello podía convenir a Vd. Ahora no nos toca más que esperar mejores tiempos» (AHIBB FQ27_8).

L'interès de Font i Quer per l'herbari Sennen no disminueix, i l'any 1932 en una carta al botànic Josep Cuatrecasas (1903-1996), que recentment havia guanyat una càtedra de Botànica Descriptiva a Madrid, intenta defensar la prioritat de Barcelona respecte a Madrid per la possessió d'aquest herbari:

«Sennen no sé si es despendria fàcilment del seu herbari. Penso que mentre ell pugui treballar voldrà retenir-lo vora seu. En cas contrari crec que estaria millor a Barcelona que a Madrid, perquè la majoria de les seves plantes seran d'ací.... Per altra banda vostè és ben lliure per a fer les gestions que cregui oportunes» (AHIBB 137702).

Entre les contraofertes de Madrid, els problemes polítics i les vacil·lacions del mateix Sennen, Font i Quer sembla començar a sentir-se incòmode, fins al punt de voler confirmar que les seves intencions són serioses, i a febrer del 1935 escriu a Sennen:

«Veo que se vuelve un poco bromista al decirnos que a este Museo no le interesa ya su herbario. En este caso podría decir como el célebre rey: “el Museo soy yo”, porque, claro, a los demás especialistas no botánicos es natural que no les interese grandamente esa colección. ... Si V. lo conserva más adelante, cuando todo se haya normalizado con sumo gusto trataré de ello con V., examinaremos la colección con detenimiento, y veremos si es posible que se quede en Barcelona, que creo es donde debería estar, porque V. casi es ya barcelonés, y además porque cuadraría muy bien al lado de las colecciones de Costa, Mansferrer, Trèmols, Vayreda, Cadevall, ... todos los clásicos catalanes» (AHIBB 137749).

L'última carta en la que Font i Quer parla d'aquest tema amb Sennen és del gener de 1936, on encara una altra vegada utilitza tota la seva art oratòria per a donar per certa la cessió de l'herbari a l'IBB:

«Ahora veré si me es posible subir un día a saludar a V. Sobre todo si me daba esperanza de poder examinar con detenimiento su herbario y calcular el número de pliegos que tiene y su estado de conservación, con vistas a lo que anteriormente habíamos hablado de su posible ingreso en este Instituto Botánico. ... Qué satisfacción no sería para nosotros tener la serie completa con sus colecciones!» (AHIBB 137749).

Amb l'esclat de la guerra, el germà Sennen, ja seriosament malalt, es refugià a l'ambaixada de França i va ser repatriat, sense poder emportar-se el seu herbari i la seva biblioteca, que es quedaren al Col·legi de la Bonanova. Sennen morirà a Marsella pocs mesos després.

En una carta del 3 de març de 1939 al germà Mauricio, coreligionari i botànic col·laborador de Sennen que es trobava a Còrdoba, Font i Quer explica com va prendre possessió de l'herbari Sennen en els moments convulsos del juliol de 1936:

«El mejor servicio que creo haber hecho a la memoria de Sennen, se refiere, sin embargo, a su herbario. Sepa V. que está en perfecto estado en la Universidad de Barcelona. Allí lo llevaron jóvenes beneméritos en los primeros días de la revolución, y lo amontonaron de mala manera en una aula de la misma... Ahora hemos de ver si será posible que esa colección quede en Barcelona, que él amaba tanto, y donde ya veía con gusto que quedase, en las condiciones que se estipulen naturalmente, y a gusto de todos» (AHIBB 137973).

Després que l'herbari transcorregués una temporada a la Universitat de Barcelona, acabat el trasbals de la guerra, els Germans de la Doctrina van reclamar l'herbari Sennen i se'l van endur novament al Col·legi de la Bonanova, però sense saber ben bé que fer-ne. El maig de 1939 el germà Mauricio escriu a Font i Quer:

«He estado en el Instituto y no pude ver el Herbario porque segun se me dijo lo tienen retirado en un rincón, prometiéndome ponerlo en condiciones para que pueda examinarlo» (AHIBB 137973).

En els apunts d'Antoni de Bolòs per al seu "superior jeràrquico en materia de cultura" després de 1939, explica les vicissituds de l'herbari:

«durante el periodo rojo fue llevado a la Universidad, donde fue bien conservado y ordenado en parte. Al restablecerse la normalidad, los Hos reclamaron su propiedad y les fué entregado. .... El Hº Sennen valoraba su colección en 75.000 pts. Sobre esta cantidad podría negociarse, en la seguridad de hacer una buena adquisición que elevaría el valor de las entidades culturales del municipio» (AHIBB FQ16_4).

En la "Nota entregada al Dr. Font Quer sobre la situación de algunos problemas que afectan al Instituto Botánico" del 30 de juny de 1949, al segon punt trobem:

«el Sr. Director del Colegio de la Bonanova acepta hacer entrega del mismo al Instituto, solicitando en compensación una entrega de 80.000 pts. destinadas al noviciado de Misiones. Si el Ayuntamiento decide aprovechar

esta ocasión, que de rechazarse sería aprovechada en seguida por otras entidades» (AHIBB FQ19_19).

Finalment, el desembre de 1949, l'herbari del germà Sennen és adquirit per l'Ajuntament de Barcelona, 5.000 pessetes més de les concordades amb ell i més de deu anys després de la seva mort, però a temps perquè Font i Quer pogués veure realitzat el seu somni de veure reunits els grans "clàssics catalans".

2.6. ARRANJAMENT I PREPARACIÓ DELS CINC HERBARIS

La conservació dels herbaris és el tema principal del discurs d'ingrés a la RACAB de Font i Quer, on apunta dos aspectes principals en la preservació dels herbaris.

D'una banda, fa èmfasi en la necessitat de disposar de centres que vetllin «con asiduidad de su conservación», destacant la importància de processos tècnics com el de l'emmetzinament de les plantes per preservar-les dels elements destructius naturals. En aquest sentit, mostra la seva perplexitat davant d'un herbari en el qual no s'emmetzinaven les plantes per evitar que per accident un fragment de planta arribés a mans d'un nen i se l'empassés: «Yo no vi niños en el establecimiento, que no es precisamente una escuela de primera enseñanza».

D'altra banda, en el seu discurs identifica un segon gran enemic dels herbaris: «el hombre indocto», las «manos poco dignas» o «no acostumbradas a manejar herbarios». En aquest sentit, Font i Quer lamenta que massa sovint els herbaris han estat reordenats o reestructurats, com el cas de l'herbari Costa, movent o canviant plantes i les seves etiquetes, dintre dels plecs, fins al punt de malmetre de manera irremeiable el valor documental d'aquests herbaris. Per Font i Quer el principi que regeix el valor dels herbaris es pot resumir en que: «cada ejemplar acompañado de su etiqueta es un documento, y pierde este valor en el acto mismo que dicho rótulo deja en la ambigüedad la procedencia exacta de la planta» (Font Quer 1925: 7).

Els cinc herbaris estudiats en l'apartat anterior, un cop arribats al Departament de Botànica, en un primer moment, i a l'IBB successivament, van ser arranjats i preparats a fi d'evitar que es fessin malbé i de fer-los més consultables. Per obtenir aquests resultats, els mètodes poden canviar molt segons les necessitats de cada col·lecció, de les seves característiques, dels tècnics que hi treballen, i també de les modalitats típiques d'una determinada època, factors, tots ells, que determinen intervencions de

més o menys entitat.

El document del 5 de juliol de 1935, escrit per Antoni de Bolòs, descriu acuradament el protocol de treball que va aplicar a l'herbari Vayreda:

«L'ordre del treball realitzat en cada volum és com segueix:

A.-Separació de plantes diferents que van en una sola fulla i fixació del exemplars i etiquetes en són lloc definitiu.

B.-Revisió botànica i etiquetatge de les espècies que sols porten petites notes, guardant les notes adherides al revers de l'etiqueta.

C.-Inclusió de les plantes enverinades a intercalar.

D.-Escriure la fitxa de cada fulla.

E.-Aplegar en plec de 15-20 fulles les plantes ja preparades, sempre que el gènere en tingui més.

F.-Ordenar fitxer i plec de cada gènere i cada volum segon el Nyman»
(AHIBB FQ7_57).

Aquest llistat és particularment interessant perquè explica, pas a pas, la metodologia aplicada per a l'arranjament dels herbaris arribats durant aquells anys i que fins ara no es coneixia en detall. Dels herbaris examinats en aquest treball, els que van ser arranats amb aquest protocol van ser el Vayreda, el Trèmols i el Sennen.

L'herbari Cadevall, que havia estat completat pel seu autor i no tenia plantes duplicades o pendents d'intercalar, ha estat menys modificat respecte als altres herbaris. Malgrat això, cal esperar-se que el nombre de plec hagi augmentat respecte a l'original, perquè en el seu discurs de 1924, Font i Quer lamentava que en l'herbari Cadevall:

«he visto algunos pliegos con plantas mezcladas, de más de una procedencia, según rezan sendas etiquetas que las acompañan. Claro que aquí cabe la excusa de saber al Dr. Cadevall botánico competentísimo, que ha examinado las plantas que luego mezcló y las ha visto iguales. Pero aún así no es dado proceder de tal manera» (Font Quer 1925: 7).

A més l'herbari Cadevall es va preparar de seguida a la seva arribada a Barcelona (entre octubre de 1919 i juny de 1920) fins al punt que el 12 d'agost de 1920 Font i Quer escriu a Pau:

«Hemos dado fin al Herbario Cadevall; está envenenado, catalogado y ordenado, y sólo faltan las carpetas para guardarlo, que tendremos listas a

fin de mes. Exactamente contiene 8.099 pliegos» (AHIBB 137975).

Així, no hi hauria hagut temps per modificar-lo massa, i ja a novembre Font i Quer escriu a Cadevall que l'Herbari està instal·lat de manera definitiva (AHIBB 137942).

Pel que fa a l'herbari Trèmols s'ha pogut comprovar que una gran part de les plantes que formaven l'herbari original van ser intercalades en l'herbari general de l'IBB, formant-ne el nucli original amb les primes recol·leccions, mentre que en aquell que avui en dia coneixem com herbari Trèmols trobem una gran quantitat de les plantes duplicades i sense determinar que formaven part del paquets de plantes extra (Gavioli 2012: 55).

De fet l'arranjament de l'herbari es va començar el 1930 (AHIBB FQ19_19) i no s'acabarà abans de 1965. També hi van treballar més d'una persona: primerament, el 1930, Josep Cuatrecasas (AHIBB FQ23_2) i el 1931, s'incorporà al Departament de Botànica del Museu Antoni Marcos, que hi va treballar quasi de manera continuada fins a la seva jubilació el 1965 (Gavioli 2012: 20). El 1934, Marcos, s'absentà per una temporada per escriure el seu llibre sobre la flora Balear (Marcos 1926) i fou substituït per Werner Rothmaler (1908-1962), que segurament deixà de treballar-hi el 1936, any en que el botànic va ser expulsat d'Espanya (AHIBB FQ24_30).

En els herbaris Vayreda i Trèmols els volums originals han estat completament modificats. En ambdós herbaris una bona part d'aquests paquets "extra" van ser afegits als herbaris originals en un segon moment perquè fins aleshores s'havia cregut que no en formaven part. Efectivament algunes d'aquestes plantes haurien pogut ser intercalades pels mateixos autors que no van tenir el temps de fer-ho, però la gran majoria segurament eren plantes per estudiar, intercanviar o descartar.

L'herbari Vayreda va començar a ser arranjat el 1934, any de la seva arribada a Barcelona, i es va acabar de preparar al voltant de 1960. Hi va treballar principalment Antoni de Bolòs, que ja el 1931 havia estat nomenat, amb Antoni Marcos, naturalista agregat (AHMCNB 68/4). El juny de 1934 va acceptar el càrrec de conservador dels herbaris clàssics, amb dedicació gairebé exclusiva a aquest herbari.

Des dels primers mesos, es veu ja que el nombre de volums augmentarà i canviarà d'estructura de manera substancial. Així el 30 de gener de 1936, apunta que:

«Els sis volums originals, ara convertits en onze volums, donen 1672 plects, proporcionalment els 76 volums originals tindran 21.178 plects, als quals cal afegir 363 plects de criptògames vasculares fora de la sèrie, 100 caraceas

també en paquet a part i un miler d'inclusions a fer» (AHIBB FQ16_4).

En un primer informe defineix l'estat de conservació de l'herbari Vayreda com "excel·lent", i explica que:

«No caldrà enverinar de nou. La Naftalina serà suficient per assegurar la conservació futura. Caldrà separar els exemplars acumulats en cada fulla, i establir un sistema de fixació. En lloc de cobertes de família i gènere, establir una sola coberta que no enclogui més de deu o dotze fulles, ni enclogui mai més d'un gènere o d'una família. Els paquets a incloure a l'herbari cal repassar-los curosament» (AHIBB FQ16_4).

És interessant el cas de l'herbari Salvador que va ser respectat i no se li va canviar ni papers, ni estructura, ni etiquetes. Les úniques intervencions van ser enverinar-lo i netejar-lo. Això es degut a que aquest herbari Font i Quer i Bolòs ja el reconeixien com "antic" i per aquest fet atorgaven un cert valor a preservar-ne les seves característiques estructurals i nomenclaturals, mentre que als "contemporanis" Trèmols, Vayreda i Sennen els atribuïen un valor més "funcional" o d'utilitat actual. És com si pensessin: si tu no l'has pogut acabar, intercalant i determinant totes les plantes que tens emmagatzemades, l'acabarem nosaltres, i si trobem plantes que necessitem per al nostre herbari general les mourem on siguin més útils.

Pel que fa a l'herbari Sennen podem esperar-nos un tractament semblant al de l'herbari Trèmols i Vayreda, amb un canvi de paper, revisió de la nomenclatura i modificacions a l'estructura. La preparació de l'herbari es va començar el 1936, quan es trobava dipositat a la Universitat, i Font i Quer demanà dos mesos d'excedència no retribuïda per: «l'ordenació i desinfecció de l'importantíssim Herbari que fou de Frère Sennen, ara incautat per la Universitat de Barcelona» (AHIBB FQ9_8).

Font i Quer estava convençut que l'herbari Sennen s'hauria quedat definitivament a la Universitat de Barcelona perquè en una carta al rector Pere Bosch Gimpera (1891-1974) del juliol de 1937 escriu: «Ahir amb l'arquitecte de la Universitat vàrem mirar el local destinat a l'Herbari Sennen, i la manera d'obrir-hi la porta de comunicació amb l'Aula de botànica» (AHIBB FQ23_26).

Però no va ser fins després de la seva adquisició definitiva per part de l'IBB l'any 1949, que els treballs de preparació recomençaren. El 1951, Bolòs escriu a l'Ajuntament de Barcelona:

«El trabajo intensivo que se viene realizando en el Herbario Sennen, exige una cantidad de material, especialmente papel, que no disponer del mismo a tiempo, paralizaría la labor que se viene realizando ... Para la rápida revisión y ordenación del herbario Sennen, recientemente ingresado en este Instituto, se hace indispensable obtener ... 200 cajas herbario» (AHIBB expediente-sennen).

Aquest document suggereix que la preparació de l'herbari Sennen va requerir grans esforços en termes de material, temps de treball i personal per acabar-lo. De fet, Pere Montserrat explica que també Antoni Marcos hi va treballar per ordenar-lo i fer-lo consultable i com aquestes tasques d'arranjament van ser motiu de conversa recurrent pel fet que: «l'ordre i les camises originals no eren els més adients» i que calia «fer-lo funcional» (Montserrat 1988: 80).

Algunes de les tècniques que es van aplicar als cinc herbaris estudiats, com l'emmetzinament (reemplaçat actualment per la congelació), la modificació de l'estructura original o la intercalació de plec que l'autor havia deixat fora de l'herbari principal, avui en dia són pràctiques que ja no es realitzen en herbais històrics. Aquestes modalitats de gestionar les col·leccions canvien en cada època i ja Font i Quer no hauria gestionat els herbaris com feia Cadevall amb el seu, o com feien a la RACAB. Són protocols que canvien i evolucionen per diversos factors i no només per canvis de percepció històrica del patrimoni cultural o per avenços tècnics, sinó també per factors econòmics, de fruïció o també polítics, com les estratègies que va haver de desenvolupar Antoni de Bolòs després de l'entrada a Barcelona de les forces franquistes el gener de 1939:

«calgué escriure-ho tot en castellà; ordres terminants obligaren a fer desaparèixer immediatament fins el més petit vestigi de la llengua catalana; calgué, doncs, canviar tots els indicadors, tapar les etiquetes dels volums d'herbari, amagar els documents antics, etc.» (Bolòs 1988: 97).

A través d'aquests escrits podem observar un procés de professionalització en la gestió dels herbaris que, en pocs anys, van passar d'una situació semi-amateur a tenir un centre de referència reconegut. Ja en el discurs del 1925 Font i Quer se sent autoritzat a senyalar que en la gestió dels herbaris per part de les acadèmies o dels botànics "eminentes" «no es dado proceder de tal manera». A mesura que anava reunint els

herbaris "clàssics" a l'IBB, procedia a arranjar-los amb intervencions molt costoses en termes de material i de mà d'obra i utilitzant les tècniques de conservació pròpies d'aquell període. L'esforç d'arranjar els herbaris, després d'haver-los adquirit, posa en marxa un mecanisme virtuós que d'una banda justificava la centralització dels herbaris en una única institució, mentre que de l'altra donava confiança als mateixos autors dels herbaris per a que els cedissin a la institució. Com escriu Font i Quer a Antoni de Bolòs parlant de l'afer Vayreda:

«les garanties que dona [el Museu de Catalunya] per a la bona conservació de les col·leccions poc podria oferir-les cap més entitat d'Espanya. Perquè té constituït un Departament de Botànica amb personal apte i suficient per a tota aquesta feina acuradíssima d'ordenar, catalogar, i conservar un Herbari» (AHIBB 137752).

L'IBB de Font i Quer és una estructura especialitzada en la gestió dels herbaris, amb uns protocols i unes tècniques aplicades de manera sistemàtica per garantir una adequada conservació de les col·leccions.

3. FONT I QUER I LES POLÍTIQUES D'ADQUISICIÓ DELS HERBARIS

Des de 1916, any en que va entrar com a naturalista agregat al MCNB encarregat d'organitzar la Secció d'herbaris, Font i Quer tenia ben clar què calia fer per fer créixer l'herbari i començà de seguida amb la seva campanya d'adquisicions. El novembre de 1922 Font i Quer escriu a Carlos Pau per aclarir les seves idees:

«Convengo con V. que este Museo no tiene tradición, o la tiene muy escasa. Pero piense que nosotros le orientamos en sentido imperialista, y nos asomamos fuera del balcón de las fronteras catalanas. Que catalana si tendrá tradición: yo confío para dentro de poco tener aquí los herbarios de Salvador, Costa, Trémols, Vayreda, Masferrer, Cadevall, Llenas, y Font Quer. No creo que escape ni uno. Tradición grande, mundial, no será, pero catalana, completa. No le parece? Y cuando fuera de casa hayamos adquirido experiencia, cuando listos los trabajos sobre Ibiza, Herbario de España, y Sideritis, nos recluyamos en Cataluña, esta será la región mejor estudiada de la Península. Claro que siempre con la ventana abierta para cualquier salida imperial» (AHIBB 137750).

En aquesta carta trobem molts dels temes que apareixen a les cartes, en els escrits i en les accions de Font i Quer en tota la seva trajectòria professional.

El primer punt és la manca de tradició: efectivament feia pocs anys que Catalunya tenia un museu públic, el Museu Martorell (1882), i els herbaris d'aquesta entitat no van començar a formar-se fins al 1907 (Font Quer 1925: 11). El 1916 hi havia poc més de 1.000 plecs. Fonamental per als desenvolupaments posteriors va ser la creació per part de l'Ajuntament de Barcelona de la Junta de Ciències Naturals (1906), una evolució més activa de la Junta Técnica de los Museos de Ciencias Naturales (1893) que no va poder operar per falta de recursos (Valls-Plana 2011). Segons Camarasa (1989: 169) l'aparició de la JCNB s'emmarca en un moviment d'institucionalització de la ciència que és afavorit per l'avenç del catalanisme i del republicanisme respecte als partits dinàstics tradicionals que fomentarà la creació d'institucions paral·leles a les de l'Estat espanyol.

Aquests temes els retrobem en el segon punt: l'ambició de reunir tots els herbaris en un mateix centre, que es pot emmarcar en un discurs alhora d'institucionalització i de professionalització de la ciència, en una època de passatge del coneixement de les "acadèmies", creades i gestionades per una elit de "savis", com la RACAB, cap a institucions com els museus, creats i gestionats per entitats públiques locals. Font i Quer vivint en aquesta època de canvi està obligat a recórrer a les col·leccions de les antigues institucions per omplir les noves.

Les reaccions de les "acadèmies" no van ser sempre positives: la cessió que va fer la ICHN el 1917 de les seves col·leccions naturalístiques va transcórrer sense problemes, mentre que el dipòsit de les de la RACAB va ser molt més complicat. La JCNB ja havia fet el 1912 un primer intent d'obtenir-les, però va fracassar per l'oposició d'alguns membres. Cal esperar al 1924 per que es torni a parlar d'aquest dipòsit, any en que Font i Quer esdevé membre de la RACAB i llegeix el seu discurs sobre l'estat dels herbaris catalans. Però van caldre dues assemblees plenàries, l'acord de que el dipòsit fos reversible i la inclusió d'un representant de la RACAB a la JCNB perquè es donés el vistiplau a tota l'operació, que no es va fer efectiva fins a finals de 1926. Segons Camarasa (2000: 280-282), l'oposició de la RACAB és una manifestació de l'obsolescència de les antigues estructures enfront de les noves creades pels polítics catalanistes a partir dels primers anys del segle.

La rebel·lió efectuada pel Museu-Biblioteca d'Olot contra el transferiment de l'herbari Vayreda a Barcelona va ser semblant en les modalitats, encara que les motivacions es

poden llegir més com una rebel·lió de la perifèria respecte la ciutat. Els 17 anys de lluita del Dr. Danés, director del Museu, finalment no van poder fer res contra les pressions incessants de la JCNB i l'Ajuntament de Barcelona.

Aquestes resistències es poden atribuir a molts factors i en aquest cas se'n poden identificar dos de preponderants. D'una banda, hi ha una percepció de les col·leccions molt diferents: si per als privats, les entitats marginals com les "acadèmies", els propietaris o els hereus, són tresors amb una personalitat molt forta i un valor sentimental; per al públic, el MCNB, l'Ajuntament o la Universitat, tenen un valor més funcional. De l'altra, trobem el rebuig de la perifèria a sucumbir respecte a la supremacia del centre.

Al voltant d'aquestes resistències, en les argumentacions i la retòrica de Font i Quer apareixen alguns temes de manera recurrent: el sentiment nacional català, la necessitat de conservar i de fer accessibles a la recerca els herbaris, i el valor sentimental d'aquestes col·leccions. La retòrica de Font i Quer serà una eina fonamental per a l'execució de la seva política d'adquisicions.

En el seu discurs a la RACAB, el tema central és «el valor de los herbarios clásicos en la historia botánica de una nación», i en altres ocasions parla dels herbaris com d'un «monument nacional» (FQ23_26). En l'afer Vayreda, en la carta adreçada per l'alcalde de Barcelona a l'alcalde d'Olot, probablement redactada pel mateix Font i Quer, després de remarcar la necessitat de disposar d'aquest herbari «per a completar un tot harmònic» juntament amb els altres herbaris que es conserven al Museu, s'apel·la a «una qüestió de dignitat col·lectiva: Catalunya ha de fer tot el que calgui per a salvar d'una possible inutilització un tan important instrument de treball.» (AHIBB 137768). Font i Quer va utilitzar la retòrica del discurs catalanista per dissoldre les resistències de la perifèria, o de les entitats marginals, fonent-ne la individualitat particular en una entitat comunitària. Probablement, cal veure aquesta retòrica com a part de l'esperit mateix de la JCNB de forjar unes institucions científiques pròpies per Catalunya.

Un altre aspecte central del seu discurs és la necessitat de reunir els herbaris en una única entitat centralitzada per tutelar-los i fer-los accessibles per la recerca científica. Uns dels problemes sobre els quals posa èmfasi és el fet que les petites entitats poden oferir poca cura per la conservació de «estos importantes documentos clásicos» i els entrebancs que poden sorgir per utilitzar-los en la recerca científica:

«[l'herbari Vayreda] se hace muy difícil consultarle. Aparte el viaje, a una población subalterna, existen las dificultades de no tener catálogo del mismo y carecer de una buena biblioteca de consulta» (Font Quer 1925: 10).

Aquest discurs sobre la dificultat de les entitats perifèriques de gestionar i preservar els herbaris, tot i essent una realitat, té fortes connotacions retòriques que Font i Quer utilitza sovint per dissoldre la tensió entre el centre i les perifèries i així induir les entitats, com la RACAB o el Museu d'Olot a cedir les pròpies col·leccions al MCNB. En el text del discurs de Font i Quer es troben al·lusions directes a casos de mala praxi ocorreguts a la RACAB i el mateix Bofill i Pichot, com a bibliotecari de la RACAB, reconeix en el discurs de resposta que la funció de conservació dels herbaris «debe quedar relegada a los Museos», alhora que reconeix que «a nuestra Academia ... le ha correspondido un tanto de culpa en esta obra demoledora». En aquesta mateixa memòria, Font i Quer fa un exhaustiu resum de la història, activitat i col·leccions de la secció botànica del MCNB per concloure:

«que si aquí se han tratado con desdén estos archivos, despreciándolos y olvidándolos, hoy se han hecho en desagravio de ultrajes mil unas instalaciones magníficas del Museo de Ciencias Naturales de Barcelona» (Font Quer 1925: 14).

En aquest sentit, en les seves cartes, en més d'una ocasió explícita la seva estratègia per fer créixer per inèrcia l'adquisició de les col·leccions. A febrer de 1924, mentre preparava l'esmentada memòria, escriu a Pere Vayreda demanant noves sobre la donació de l'herbari:

«Molt me plauria poder avançar quelcom respecte el del seu pare .... hem de pensar que com major sigui la importància de les col·leccions que guardem al Museu, més fàcilment també, es decidiran aquestes Societats a deixar-nos-ho tot ... I tant de bo, que en llegir la Memòria abans referida, pogués parlar concretament del destí de l'Herbari.» (AHIBB 137768).

I en una altra ocasió, en la represa de l'afer Vayreda el 1931, escriu a Miquel de Garganta per planificar l'estratègia de persuasió:

«A mi sobretot m'abelliria reunir en una sala els clàssics de Catalunya, ara que ja no ens falta més que Vayreda. Cal esgrimir, per a convèncer als

localistes, prescindint de les qüestions de dret que pot al·legar Pere Vayreda, l'arma de que a Olot l'herbari s'està fent malbé, que és molt costós conservar-lo com cal, i que els estudiosos aniran a Barcelona millor que a Olot a consultar-lo, etc.» (AHIBB 137829).

Aquestes eines retòriques de Font i Quer són suportades per diferents nivells de comunicació que fan èmfasi sobre temes tan funcionals com sentimentals. En el cas de les pretensions econòmiques d'un dels germans Vayreda, en una ocasió, en destaca el valor afectiu més que no pas funcional del propi herbari Vayreda:

«fora d'aquí, tindrà l'estima d'una col·lecció de tants milers de plecs; per a nosaltres en té una altra: la d'haver estat d'un botànic català molt apreciable i la de contenir nombroses plantes de Catalunya. Així és difícil posar preu, i és dolorós l'intentar-ho. Tassar en pessetes una cosa el valor de la qual és tot d'afecte, mou a l'ennuig» (AHIBB 137941).

En un segon moment, manifesta que li sembla improcedent voler treure algun profit econòmic al·legant que la cura de l'herbari suposa un esforç de recursos molt gran per la institució. La JCNB, diu, «donaria quelcom si així fos sol·licitat. Naturalment, a canvi, d'intercalar, aleshores, en son Herbari General, l'Herbari Vayreda» (AHIBB 137768). En cas de pagament, doncs, l'"herbari personal" no podria preservar la seva identitat i quedaria adsorbit en l'herbari general.

Quan Font i Quer aconsegueix reunir els primers herbaris al Departament de Botànica, comença a tenir la necessitat de formar un equip de professionals que d'una banda gestionin de manera pràctica el material acumulat i de l'altra l'estudiïn (revisant determinacions, resolent problemes taxonòmics i produint publicacions), és a dir, que donin legitimitat científica a la nova estructura.

Des de feia alguns anys, a nivell europeu ja s'assistia a una gradual professionalització dels aficionats, farmacèutics, metges, religiosos o rendistes (Dayrat 2003: 132-133), fenomen que es va difondre també a Espanya i Catalunya. Per apropar-se als estàndards europeus Font i Quer havia fitxat dos botànics alemanys Rolf Singer (1906-1994) i Werner Rothmaler, per tal de tenir en plantilla experts amb bases científiques sòlides. I també per aquest motiu, va acceptar inicialment a contractar a Antoni de Bolòs com a conservador, ja que no tenia cap formació especialitzada, sinó que era cosí dels hereus Vayreda, i això havia de facilitar l'adquisició de l'herbari del seu tiet (Bolòs 1979: 12).

Aquests temes ja són presents en el mateix discurs a la RACAB on defineix el seu predecessor, Cadevall, com el representant de «la pasión doble por las plantas y por Cataluña», però també el situa com a darrer representant del que més endavant descriu com una generació ja extingida de botànics «solitaris» fotografiant el moment de canvi en la professió i introduint la seva visió del com hauria de ser la comunitat científica : ¿què hauria passat --es pregunta-- si Cadevall «se hubiese visto apoyado, o discutido, por cien colegas, y hubiese alcanzado la plenitud de medios, de herbarios y de libros, y de oro, de que disponen los centros científicos que no son españoles?» (Font Quer 1925: 3).

Així, d'una banda concentrant en una única entitat tots els herbaris clàssics de Catalunya i decidint quines col·leccions havien d'entrar i quines no, i de l'altra escollint els treballadors del Departament de Botànica per la seva preparació, es definia un estàndard de qualitat de la institució. Això havia acabat per donar prestigi al Departament i també al seu director que, d'aquesta manera, havia esdevingut el certificador de qualitat i professionalitat per tots els aficionats, amb més o menys preparació científica, que fins a aquell moment havien fet la història de la botànica a Catalunya. Un exemple d'aquesta situació és la carta de Adeodat F. Marcet, autor de l'herbari "Flora montserratina", a Font i Quer del novembre de 1925:

«He llegit la Memòria i he tingut una innocent desil·lusió al veure que l'Herbari Flora montserratina que consta de 1.200 espècies locals ... és de tant poca importància que no ha sigut digna de figurar en la seva lluminosa Memòria ... què innocent de mi!» (AHIBB 137763).

Font i Quer contesta amb gran diplomàcia:

«La seva susceptibilitat l'ha portat massa lluny pel que toca al seu Herbari, que caldrà apreciar en tota la seva importància. Si jo no vaig esmentar-lo en la meua memòria d'ingrés a l'Acadèmia va ésser perquè em vaig limitar a parlar dels herbaris clàssics de Catalunya ... Vegi, per exemple, que res no dic del Sennen, amb tot i ésser formidable. El meu treball esmenta dades referents als de Salvador, Bolós, Costa, Vayreda, Tremols, Texidor, Cadevall,.....; els antics botànics catalans i els de l'escola de Costa, podríem dir» (AHIBB 137763).

Ja el 1925 el no ser esmentat per Font i Quer en la seva memòria sobre els herbaris significava caure entre l'extensa categoria dels aficionat i no ésser admès entre els professionals.

Finalment, amb l'objectiu de verificar si la política d'adquisicions massives de Font i Quer era un cas aïllat, hem trobat almenys altres dos casos amb algunes similituds. Es tracta d'herbaris europeus, ambdós més antics respecte a l'herbari de Barcelona i que ens remetent a la segona meitat del segle XIX.

El més antic, i el més gran d'Alemanya, és l'herbari de Berlín "Botanischer Garten und Botanisches Museum Berlin-Dahlem" conegut amb l'acrònim B, fundat el 1819. Aquest herbari al començament del segle XIX va passar per una institucionalització dels herbaris privats que s'havien produït anteriorment, i durant el període 1834-1860 van ser comprades algunes col·leccions privades de gran valor (Hiepko 1987). Aquestes adquisicions, com en el cas de Font i Quer, tenien com a objectiu augmentar les dimensions i la importància del nou herbari i al mateix temps salvaguardar la integritat dels herbaris privats. Però a diferència de Barcelona a Berlín aquesta política va ser portada a terme, uns vuitanta anys abans, per més d'un director i per un període més prolongat.

Un segon exemple és el de l'herbari de Florència, l'"Erbario Centrale Italiano", conegut amb l'acrònim FI, fundat el 1842 per Filippo Parlatore (1816-1877) que escriu:

«l'Herbier central, quoique très jeune, prit place bientôt parmi les grands herbiers de l'Europe, place qu'il a su maintenir même depuis, car nous n'avons jamais manqué du concours bienveillant de tous les botanistes et même de dons ou de legs extrêmement précieux, tels que ceux de Webb, de Montagne, de Reboul, de Figari et de M. le Prof. Meneghini.» (Parlatore 1874: 7).

A més, Parlatore, que ja havia donat el seu herbari, el 1844 fa transferir l'herbari Cesalpino (1563) des de la Biblioteca de Palazzo Pitti i l'any successiu fa comprar al Granduca Leopoldo II per 2.000 escuts toscans l'herbari Micheli (espècimens dels segles XVIII-XIX).

El cas de Florència també té similituds amb el cas de l'herbari de Barcelona, on un botànic es fa càrrec d'una estructura pràcticament buida i es posa a adquirir col·leccions comprant-les o per donatius. La diferència fonamental és que l'adquirent i el qui ho

subvenciona tot, a Barcelona és l'Ajuntament, mentre que a Florència és el sobirà, que també és el propietari de l'herbari. D'altra banda, és curiós que Parlatore posi a l'herbari el nom de "Central Italià", així com Antonio Bertoloni (1775-1868) va escriure la primera *Flora Italica* (Bertoloni 1833-1854), quan en realitat Itàlia encara no existia com a estat i no es formarà fins al 1861, demostrant que també en àmbit científic era molt profund el desig d'una unitat nacional.

4. CONCLUSIONS

L'examen de 154 documents de l'Arxiu Històric de l'IBB ens mostra que l'impacte de Font i Quer sobre la formació de l'herbari BC va ser notable, no només en termes del nombre d'espècimens adquirits, sinó per la qualitat d'aquests i pel treball fet en les dècades successives en la preparació i l'estudi de tots els materials ingressats a l'IBB.

A través d'aquests documents hem pogut veure diferents aspectes del projecte d'adquisició dels herbaris clàssics catalans com ara la professionalització en la gestió dels herbaris amb l'aplicació de protocols "científicament" correctes, les tensions entre centre i perifèria en el procés d'institucionalització de la ciència i les diferents estratègies comunicatives utilitzades.

Les seves capacitats diplomàtiques van ser un factor important per l'èxit del projecte, ja que li van permetre tenir una xarxa d'amistats, col·laboradors i col·legues amb els quals comptar. També va ser important la seva habilitat de comunicador capaç d'utilitzar retòriques diferents segons el context i la necessitat. Aquestes capacitats, juntament amb una bona dosi de paciència, constància i determinació, li van procurar el suport de persones i entitats molts diferents, li van permetre d'aconseguir molts dels resultats que s'havia prefixat i reinventar-se professionalment després de 1939.

Aquest treball vol ser un primer pas en l'estudi de la figura professional, científica i humana de Font i Quer i de la història de l'IBB i de les seves col·leccions a través del material conservat en el seu arxiu. Totes aquestes informacions, que són avui en dia parcialment desconegudes, poden portar a una millor comprensió de com l'IBB s'ha format i desenvolupat i ajudar a formular noves línies de desenvolupament de l'estructura.

5. AGRAÏMENTS

Voldria expressar el meu agraïment a José Pardo-Tomás, Karina Barroso, Sara Garcia, Neus Ibáñez, Neus Nualart i Marc Folia, per l'ajut i el suport.

FONTS I BIBLIOGRAFIA

Documents d'arxiu

AHIBB = Arxiu Històric de l'Institut Botànic de Barcelona; AHMCNB = Arxiu Històric Museu de Ciències Naturals de Barcelona:

AHIBB 32861: Carta de Pius Font i Quer dirigida a Carlos Pau Español. Trámites para la cesión y traslado de los herbarios Trèmols y Pavón de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona al Museu de Ciències Naturals, 23 diciembre de 1925.

AHIBB 35053: Cartas de Joan Cadevall dirigidas a Pius Font i Quer. Cesión y envío del herbario Cadevall por mediación de Font Quer. Envíos de muestras de su herbario al Museu de Ciències Naturals, 28 agosto y 12 octubre 1919.

AHIBB 137476: Correspondencia de Antoni de Bolòs Vayreda con Ignasi de Sagarra, 26 d'abril de 1917. Correspondencia de Antoni de Bolòs Vayreda con Pius Font i Quer Trámites cesión del Herbario Vayreda del Museo de Olot al Museu de Ciències Naturals de Barcelona, 18 septiembre 1933.

AHIBB 137702: Carta de Pius Font i Quer dirigida a José Cuatrecasas. Noticias sobre composición y destino del Herbario F. Sennen, 22 noviembre 1932.

AHIBB 137749: Correspondencia de Pius Font i Quer con E. Marcelin Granier (Hno Sennen). Petición de Font i Quer de que su herbario lo ceda al Museu de Ciències Naturals, 27 febrero 1935 y 9 enero 1936.

AHIBB 137750: Correspondencia de Pius Font i Quer con Carlos Pau (Segorbe, Castellón). Estudio sobre los géneros Centaureas. Listas de plantas de los herbarios históricos de la Real Academia ingresadas en el MCN y valoraciones que realiza, 13 enero 1926.

AHIBB 137751: Correspondencia de Pius Font i Quer con Étienne M. Garnier, Hno Sennen. Cesión de su herbario al Museu de Ciències Naturals de Barcelona. Exiccatas de Hno Sennen y valoraciones, 23 octubre 1925.

AHIBB 137752: Correspondencia de Pius Font i Quer con Antoni de Bolòs (Olot). Negociaciones con la familia Vayreda para el traslado del Herbario Vayreda de Olot al

Museu de Catalunya, sin fecha.

AHIBB 137763: Correspondencia de Pius Font i Quer con Adeodad Marcet (Monestir de Montserrat). Colección de su herbario depositada en el MCN, 3 noviembre 1925 y 8 enero 1926.

AHIBB 137768: Correspondencia de Pius Font i Quer con Pere Vayreda Olives (Olot). Negociaciones para la custodia o donación del Herbario Vayreda por el Museu de Ciències Naturals. Negociaciones de la JCN con el Ayuntamiento de Olot para la cesión del Herbario Vayreda a cambio de las reformas del Museo de Olot, 14 julio 1933, 1 febrero 1924 y sin fecha.

AHIBB 137795: Primeros contactos de Joan Cadevall Diars con Pius Font i Quer. Donación del Herbario Cadevall al MCN. Preparación de una recepción oficial para la entrega del Herbario Cadevall al MCN y relación de personas que JC propone para que asistan al acto, 18 noviembre y 14 diciembre 1920. [Manuscritos]

AHIBB 137806: Correspondencia de Pius Font i Quer con Montserrat Garriga de Gallardo. Visita que Font i Quer realizó a la masia La Bleda (Vilafranca del Penedès, Barcelona) para análisis de la colección de los Salvador. Noticias sobre el Herbario, Biblioteca y resto de la colección Salvador, 25 octubre 1923.

AHIBB 137810: Correspondencia de Miquel de Garganta i Fàbrega con Pius Font i Quer. Cesión del Herbario Estanislau Vayreda al Museo de Olot, 12 noviembre 1932 y 25 julio 1933.

AHIBB 137829: Cartas de Pius Font i Quer dirigidas a Miquel de Garganta, Olot. Cesión del Herbario Vayreda. Traslado al Museo de Olot de una colección de insectos y moluscos desde Museu de Ciències Naturals. Noticias sobre la restauración de la colección Salvador que se está realizando, 25 noviembre 1931 y 12 febrero 1938.

AHIBB 137940: Cartas de Pere Vayreda Olives, hijo de Estanislau Vayreda, dirigidas a Pius Font i Quer sobre la gestión de la cesión y traslado del herbario E. Vayreda desde el Museo de Olot al Museu de Ciències Naturals y otras colecciones de ciencias naturales de P. Vayreda, 24 septiembre 1917, 17 febrero 1924, 3 diciembre 1925, 16 mayo 1932, 22 julio 1933, 8 septiembre 1933 y 19 mayo 1934.

AHIBB 137941: Cartas de Pius Font i Quer dirigidas a Pere Vayreda Olivas, Olot. Interés y noticias por la cesión al Museu de Ciències Naturals del Herbario Vayreda, 16 junio 1920.

AHIBB 137942: Cartas de Pius Font i Quer dirigidas a Joan Cadevall. Recepción de los

pliegos de plantas de su herbario y proceso de instalación y conservación. Instalación definitiva de su herbario en el Museu de Ciències Naturals. Acto de cesión del Herbario Cadevall y homenaje al botánico presidido por el Presidente de la Junta de Ciències Naturals. Inventario genérico de su herbario, 15 junio 1920 y 10 noviembre 1920.

AHIBB 137973: Correspondencia de Pius Font i Quer con Hermano Mauricio, Escolapios, Córdoba. Noticia del traslado del Herbario Sennen a la Universidad de Barcelona a principios de 1939 y proceso de conservación promovido por Font i Quer desde el Instituto Botánico de Barcelona, 3 marzo y 11 mayo 1939.

AHIBB 137975: Cartas de Pius Font i Quer a Carlos Pau. Descripción del número de pliegos y contenido del Herbario Joan Cadevall, 12 agosto 1920 .

AHIBB 138478: Correspondencia de Pius Font i Quer con H. Gausson. Noticias sobre la adquisición de la colección Salvador, 19 septiembre 1938.

AHIBB FQ7_57: Estudio botánico. Trabajos efectuados en el Herbario Estanislau Vayreda del Instituto Botánico de Barcelona. Listados de especies de plantas estudiadas de este herbario. "Novetats de l'Herbari Vayreda i determinacions meves", sin fecha, 5 julio 1935.

AHIBB FQ9_6: Actas de la Junta de Ciències Naturals (1933-1936). Donación Herbario Vayreda, 4 marzo 1933.

AHIBB FQ9_8: Correspondencia del Comissari General de Ciències Naturals de la Generalitat de Catalunya con el Director del Museu de Ciències Naturals. Petición de licencia sin sueldo de Pius Font i Quer como director del Institut Biològic de Barcelona para terminar la obra: Flora de Catalunya y trabajos de desinfección del Herbario Sennen, 2 noviembre 1936.

AHIBB FQ16_4: Inventarios y listados de pliegos de distintos herbarios: "Raport de l'estat actual de l'Herbari Vayreda". Informe breve de recomendación de adquisición del Herbario Sennen, Colección Salvador y Herbario Vayreda, 10 julio 1934, 30 enero 1936 y sin fecha.

AHIBB FQ18_14: Memorias de actividades, presupuestos, relación de puestos de trabajo, nóminas y organización del Instituto Botánico de Barcelona, 1938.

AHIBB FQ19_19: "Datos para una historia del Instituto Botánico". Relación de actividades del Institut Botànic de Barcelona, excursiones botánicas, relaciones personales con otros botánicos, (1916-1938). "Tradició botànica catalana per constituir grans herbaris", 30 junio 1949.

AHIBB FQ23_2: Memoria de actividades del Departament de Botànica del Museu de Ciències Naturals, Departamento de Botánica, 1930 y 1931.

AHIBB FQ23_26: Carta de Pius Font i Quer a Pere Bosch Gimpera, rector UAB (1933-1939). Local destinado al Herbario Sennen y material de conservación, 20 julio 1937 y sin fecha.

AHIBB FQ24_30: Cartas/oficios de Pius Font i Quer, como Director Museu de Ciències Naturals i Institut Botànic de Barcelona dirigidas a distintos representantes de la Junta de Ciències Naturals. Servicios ordenación Herbario Trémols que presta el Sr. Antoni Marcos Pascual y W. Rothmaler en la Sección de Botánica del MCN. Petición al Presidente JCN de encargo a W. Rhotmaler de continuar trabajos de preparación del Herbario Trémols, ante el impedimento de Antonio Marcos. 1934, 12 septiembre 1934.

AHIBB FQ24_56: Cartas de Ignasi de Sagarra i de Castellarnau, conservador de entomologia. Museu de Ciències Naturals dirigidas a Pius Font i Quer, Director MCN. Adquisición del Herbario Salvador, 12 enero de 1922.

AHIBB FQ27_8: Cartas de Pius Font i Quer dirigidas a Étienne Marcelin Garnier-Blanc, Frère Sennen. Relación profesional que mantienen durante 1930 i 1931, 7 enero 1931.

AHIBB expediente-sennen: Adquisición herbario Sennen. Compra material para arreglar el herbario, 1949 y 1951.

AHMCNB 68/4: Nomena de naturalistas agregatos de Antoni de Bolós y Antoni Marcos, 1931.

Altres fonts primàries

Bertoloni, Antonio (1833-1854). *Antonii Bertolonii ... Flora italica sistens plantas in Italia et in insulis circumstantibus sponte nascentes*. Bononiae: Richardi Masii.

Boissier, Edmond (1867-1888). *Flora orientalis sive Enumeratio plantarum in Oriente a Graecia et Aegypto and Indiae fines hucusque observatarum*. Basileae: R. Busser. Genevae: H. Georg.

Cadevall, Joan; Sallent, Àngel; Font Quer, Pius (1913-1937). *Flora de Catalunya: enumeració y descripció de les plantes vasculares espontànies de l'antic principat fins avuy consegudes y de les més importants que s'hi cultiven*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Castroviejo, Santiago et al. (1986-2016). *Flora iberica. Plantas vasculares de la*

- Península Ibérica e Islas Baleares*. Madrid: CSIC, Real Jardín Botánico.
- Font Quer, Pius** (1921). "Cadevall ha mort!". *Butlletí Institució Catalana Història Natural* 21: 195-198.
- Font Quer, Pius** (1925). *Los herbarios de Cataluña y su conservación*. Barcelona: Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona.
- Font Quer, Pius** (1956). "Biografía de Montserrat Garriga y Cabrero". *Collectanea Botanica* 5: 279-280.
- Marcos, Antoni** (1936). "Contribució al coneixement de la flora balear: flòrula de Cabrera i dels illots pròxims". *Cavanillesia* 8: 5-52.
- Parlatore, Filippo** (1874). *Les collections botaniques du Musée Royal de Physique et d'Histoire Naturelle de Florence au printemps de MDCCCLXXIV*. Florence : s.n.
- Sennen, Frère** (1917). *Flore de Catalogne: additions et commentaires*. Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural.
- Sennen, Frère** (1918). *Catálogo del herbario barcelonés*. Barcelona: Luis Gili.
- Sennen, Frère** (1926-1930). *Plantes d'Espagne: diagnoses et commentaires*. Zaragoza: Gambón Canfranc.
- Sennen, Frère** (1931). *La flore du Tibidabo: espèces monticoles, liguriennes ... endémismes*. Barcelona: Museu de Ciències Naturals.
- Sennen, Frère; Mauricio, Frère** (1933). *Catálogo de la flora del Rif oriental y principalmente de las cabilas limítrofes con Melilla*. Melilla: s.n.
- Trèmols, Frederic** (1881). *Informe acerca de las cepas de los Estados Unidos de América: consideradas bajo el punto de vista de los recursos que pueden prestarnos para la repoblación de los viñedos destruidos por la filoxera*. Barcelona: s.n.
- Trèmols, Frederic** (1895). "Contribución a la flora catalaunica: catálogo de las plantas observadas en la montaña de Requesens, provincia de Gerona". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* 2: 163-176.
- Trèmols, Frederic** (1899). "Observaciones sobre los *Hieracium* de Cataluña". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona* 2: 427-434.
- Vayreda, Estanislau** (1882). "Excursió botànica al Baix Empordà". *Anuari de la Associació d'Excursions Catalana* 1: 457-467.
- Vayreda, Estanislau** (1882a) *Catalech de la flora de la Vall de Nuria*. Barcelona: Associació d'Excursions Catalana.

Literatura secundària

Artís, Mireia; Camarasa, Josep M. (1995). "Pius Font i Quer (Lleida, 1888- Barcelona, 1964). La maduresa de la botànica catalana". A: Camarasa Josep M. *et al.* (eds.). *Ciència i tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica als darrers 150 anys*. Barcelona: Edicions Folio, p. 1250-1276.

Bellot Rodríguez, Francisco (1967). *Una época en la botánica española (1871-1936): discurso leído ... para su ingreso como académico de número*. Madrid: Real Academia de Farmacia.

Bolòs, Antoni de (1946). "El Herbario Salvador". *Collectanea Botanica* 1: 1-8.

Bolòs, Antoni de; Bolòs, Oriol de (1968). "Biografia de P. Font Quer". *Collectanea Botanica* 7(1): 3-45.

Bolòs, Oriol de (1979). "Antoni de Bolòs i Vayreda". *Collectanea Botanica*. 11(1): 5-23.

Bolòs, Oriol de (1988). "Pius Font i Quer i les institucions científiques". A: Camarasa Josep M. *et al.* (eds.). *Miscel·lània. Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, 87-99.

Bolòs, Oriol de (2000). *Pius Font i Quer, semblança biogràfica: conferència pronunciada davant el Ple per Oriol de Bolòs i Capdevila el dia 21 de febrer de 2000*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Bolòs, Oriol de; Vigo, Josep (1984-2001). *Flora dels Països Catalans*. Barcelona: Barcino.

Camarasa Josep M. et al. (eds.) (1988). *Miscel·lània. Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Camarasa, Josep M. (1989). *Botànica i botànics dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Camarasa, Josep M. (2000). "La botànica a l'Acadèmia: d'Antoni Cebrià Costa i Cuixart a Pius Font i Quer". A: *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX. Història, ciència i societat*. Nieto-Galan, Agustí; Roca Rosell, Antoni (eds.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 267-283.

Camarasa, Josep M. & Català, Jesús I. (2007). "El Temps de l'associacionisme i dels intents d'institucionalització". A: *Els nostres naturalistes: en el tercer centenari del naixement de Linné i Buffon* Volum 1. València: Universitat de València.

Dayrat, Benoit (2003). *Les botanistes et la flore de France: trois siècles de*

découvertes. Paris: Muséum national d'Histoire naturelle. Cop.

Font Civit, Ester (1988). "El Doctor Font i Quer, botànic lleidatà". A: Camarasa Josep M. *et al.* (eds.). *Miscel·lània. Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 15-57.

Gavioli, Laura (2012). *Estudis sobre l'herbari Trèmols de l'Institut Botànic de Barcelona*. Tesi de Màster en Biologia Experimental. Barcelona: Universitat de Barcelona.

Hiepko, Paul (1987). "The collections of the Botanical Museum Berlin-Dahlem (B) and their history". *Englera* 7: 219-252.

Ibáñez, Neus (2006). *Estudis sobre cinc herbaris històrics de l'Institut Botànic de Barcelona*. Tesis doctoral. Barcelona: Departament de Biologia Vegetal. Facultat de Biologia. Universitat de Barcelona.

Ibáñez, Neus; Camarasa, Josep M.; Soriano, Ignasi; Montserrat, Josep M. (2005). "L'herbari de la Institució Catalana d'Història Natural". *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* 72: 5-18.

Montserrat, Josep M. (1999). "El Instituto Botánico de Barcelona". A: Kopystiansky, Svetlana (ed.). *El Jardí: dobles vides*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, p. 7-17.

Montserrat, Pere (1988). "Dimensió humana i científica del Dr. Pius Font i Quer". A: Camarasa Josep M. *et al.* (eds.). *Miscel·lània. Homenatge al Dr. Pius Font i Quer*. Lleida: Edicions de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. p.65-85.

Murlà, Josep (2010). "L'Herbari Vayreda: d'Olot a Barcelona. Història d'una cessió controvertida". *La Comarca d'Olot* 1571: 47-52.

Pardo-Tomás, José (2014). *Salvadoriana: el gabinet de curiositats de Barcelona*. Barcelona: Museu de Ciències Naturals de Barcelona, Institut Botànic de Barcelona.

Valls-Plana, Laura (2011). "El museo de ciencias naturales de Barcelona (1882-1917): popularización de las ciencias naturales dentro y fuera del museo". *Biblio 3W: revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales* 15(918): 1138-9796.

APÈNDIX 1: CRONOLOGIA

- 1878** es crea el Museu Martorell
- 1831** neix Frederic Trèmols i Borrell
- 1846** neix Joan Cadevall i Diars
- 1848** neix Estanislau Vayreda i Vila
- 1855** mor Josep Salvador i Soler (1804-1855), les col·leccions Salvador són traslladades a la Bleda, l'Alt Penedès
- 1861** neix el germà Sennen
- 1888** neix Pius Font i Quer
- 1893** creació *Junta Técnica de los Museos de Ciencias Naturales*
- 1900** mor Frederic Trèmols i Borrell
- 1901** mor Estanislau Vayreda i Vila
- 1904** germà Sennen es transfereix a Catalunya
- 1906** l'Ajuntament de Barcelona crea la Junta de Ciències Naturals
- 1906** l'Ajuntament de Barcelona constitueix el Museu de Catalunya
- 1907-1909** es forma el nucli inicial de l'herbari general amb materials aportats per Manuel Llena i el germà Sennen
- 1908** l'Herbari Trèmols és donat a la RACAB per la vídua Maria Borrell
- 1908** Font i Quer es llicencia en química
- 1911** Font i Quer comença a exercir com a farmacèutic militar
- 1912** primer intent de la Junta d'obtenir les col·leccions de la RACAB
- 1912** Cadevall convenç la vídua Trèmols a donar alguns centenars de plantes de l'herbari a l'ICHN
- 1913** es comença la publicació de la *Flora de Catalunya* (Cadevall *et al.* 1913-1937)
- 1914** es crea la Mancomunitat de Catalunya
- 1914** Font i Quer es doctorà en farmàcia a Madrid amb la tesi "Ensayo fitotopográfico del Bages"
- 1915** Font i Quer és destinat a Barcelona com farmacèutic militar
- 1916** Font i Quer esdevé conseller de la Institució Catalana d'Història Natural
- 1916** Font i Quer comença a col·laborar com a naturalista agregat del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, encarregat d'organitzar la Secció d'herbaris

1917 constitució del Museu de Ciències Naturals de Barcelona

1917 cessió definitiva de les col·leccions naturalístiques de la ICHN al MCNB

1917 Font i Quer entra com a professor auxiliar temporal a la facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona

1917 (26 d'abril) primera carta de l'arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona sobre l'interès per adquirir l'herbari Vayreda

1918 Font i Quer esdevé conservador del Departament de Botànica del Museu de Ciències Naturals de Barcelona

1919 Font i Quer entra a formar part, com a secretari, de la Junta de Ciències Naturals

1919 Font i Quer es casa amb Emília Civit i Bellfort

1919 (Sant Joan) Cadevall anuncia la donació del seu herbari al MCNB

1919 (28 d'agost) Cadevall comença a organitzar el trasllat de l'herbari

1919-1920 (octubre-juny) arribada a Barcelona de l'herbari Cadevall

1920 (15 juny) tot l'herbari Cadevall es troba al MCNB

1920 (novembre) l'Herbari Cadevall ja està instal·lat de manera definitiva

1920 Font i Quer té encarregada la càtedra de Botànica Descriptiva de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona

1921 Font i Quer esdevé director del Museu de Ciències Naturals de Barcelona

1921 donació de l'herbari de Joan Cadevall al MCNB

1921 (15 de gener) es celebra la cerimònia oficial de cessió de l'Herbari Cadevall al Departament de Botànica del Museu de Ciències Naturals de Barcelona

1921 mor Joan Cadevall i Diars

1922 es convoquen oposicions per a la provisió definitiva de la càtedra de Botànica a Farmàcia. La plaça fou assignada a Cayetano Cortés Latorre (1896-1966)

1922 primeres cartes intercanviades amb la Sra. Gallardo per la recuperació de les col·leccions Salvador

1923 (13 de setembre) comença la dictadura de Primo de Rivera

1923 (22 d'octubre) visita a la Bleda

1923 Font i Quer esdevé professor a l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona

1924 Font i Quer llegeix "Los herbarios de Cataluña y su conservación" (Font Quer 1925) en ocasió del seu nomenament com a membre de la RACAB

1925 (23 d'octubre) primera carta de l'arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona en la qual Font i Quer parla de la possible voluntat de Sennen de cedir el seu herbari al MCNB

1925 els herbaris de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona són cedits al Departament de Botànica del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, juntament amb l'herbari Trèmols

1926 Font i Quer és nomenat Farmacèutic Major, passant de supernumerari a actiu i va ser destinat al Marroc, territori tot just "pacificat"

1926 (desembre) trasllat de les col·leccions de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona al Museu de Ciències Naturals de Barcelona

1927 Font i Quer comença les recol·leccions de l'Iter Maroccanum que es van repetir en els anys 1928, 1929, 1930, 1932 i 1935

1928 Font i Quer fundà la revista *Cavanillesia*

1931 (14 d'abril) proclamació de la II República espanyola

1930 comença l'arranjament de l'herbari Trèmols que continuarà fins al 1965

1931 Antoni de Bolós i Antoni Marcos són nomenats naturalistes agregats

1932 (maig) Pere Vayreda escriu a Font i Quer que té els documents de dipòsit de l'herbari

1933 (4 de març) Pere Vayreda i germans cedeixen al MCNB l'herbari Vayreda

1933 (20 de novembre) resposta positiva de l'alcalde d'Olot per cedir l'herbari Vayreda

1933 Font i Quer esdevé professor agregat permanent de botànica farmacèutica a la Universitat Autònoma de Barcelona de l'època republicana

1934 (19 de maig) l'herbari Vayreda és recollit d'Olot

1934 (juny) Bolós accepta el càrrec de conservador dels herbaris clàssics

1934 comença l'arranjament de l'herbari Vayreda que continuarà fins als any 1960

1934 es crea l'Institut Botànic de Barcelona amb Font i Quer com a director

1936 (29 de juny al 26 de setembre) sortida de recol·lecció de Font i Quer amb alguns estudiants a la serra d'Albarracín a Orihuela del Tremedal

1936 (17 de juliol) amb l'alçament militar del General Franco comença la Guerra Civil Espanyola

1936 (juliol) el germà Sennen es refugia a l'ambaixada de França i és repatriat

1936 Font i Quer recupera l'herbari Sennen a les escoles de la Doctrina Catòlica de la Bonanova i el diposita a la Universitat Autònoma de Barcelona. Comença la primera "*ordenació i desinfecció*" de l'herbari

1936-1937 (15 desembre-25 març) trasllat de Institut Botànic de Barcelona a San Gervasi

1937 l'herbari Sennen es troba encara a la Universitat Autònoma de Barcelona

1937 mor el germà Sennen a Marsella

1938 (febrer) decret d'incautament del Consell de cultura de l'herbari Salvador

1938 (17 de març) trasllat del Gabinet Salvador a l'Institut Botànic de Barcelona

1939 (gener) entren a Barcelona les tropes franquistes

1939 (juliol) Font i Quer és detingut, processat i condemnat a vuit anys de presó i és separat de tots els càrrecs

1939 Antoni de Bolòs esdevé director de Institut Botànic de Barcelona

1940 (desembre) Font i Quer és posat en llibertat condicional

1941 Font i Quer comença a treballar per l'editorial Labor

1941 l'Institut Botànic de Barcelona és transferit a Montjuïc

1945 (11 de desembre) adquisició definitiva de les col·leccions dels Salvador

1946 (principis) les col·leccions Salvador, amb l'herbari passa a formar part de les col·leccions del Institut Botànic de Barcelona

1946 l'Ajuntament de Barcelona, propietari de Institut Botànic de Barcelona, signa un conveni amb el Consejo Superior de Investigaciones Científicas

1946 Font i Quer és reintegrat com a "Naturalista del Instituto Botánico encargado de la *Flora Hispanica*"

1947 Font i Quer és nomenat "Jefe de la Sección de *Flora Hispanica*"

1949 (desembre) l'herbari del germà Sennen és adquirit per l'Ajuntament de Barcelona i recomencen els treballs de preparació

1964 mor Pius Font i Quer

APÈNDIX 2: PERSONES CITADES

Aiguader i Miró, Jaume (1888-1943), alcalde de Barcelona (1931-1933)

Aubert i Cros, Ramón, alcalde d'Olot

Aulet i Soler, Eugeni (1867-1929), mossèn, mineralòleg, catedràtic d'Institut i "entreprenent" de Vayreda

Bertoloni Antonio (1775-1868), botànic italià

Boissier, Edmond (1810-1885), botànic suïss

Boerhaave, Herman (1668-1738), metge i botànic holandès

Bofill i Pichot, Josep Maria (1860-1938), metge i naturalista, membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans i acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona

Bolòs i Vayreda, Antoni de (1889-1975), farmacèutic i cosí d'Estanislau Vayreda, conservador i director de l'Institut Botànic de Barcelona (1939)

Bolòs i Capdevila, Oriol de (1924-2007), professor de Botànica a la Universitat de Barcelona (1953) i director de l'Institut Botànic de Barcelona (1967-1984)

Borrell, Maria, vídua de Frederic Trèmols

Bosch Gimpera, Pere (1891-1974), arqueòleg, rector de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1938)

Cadevall i Diars, Joan (1846-1921), botànic i geògraf, professor del Reial Col·legi Terrassenc (director entre 1873 i 1901), fundador de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis

Capdevila i Balanzó, Josep Maria (1892-1972), escriptor i filòsof olotí

Civit i Bellfort, Emília, auxiliar de botànica a l'Institut Botànic de Barcelona i muller de Font i Quer

Cortés Latorre, Cayetano (1896-1966), professor de Botànica farmacèutica a la Universitat de Barcelona (1923-1933)

Costa i Cuixart, Antoni Cebrià (1817-1886), metge i botànic, professor de botànica a la Universitat de Barcelona (1847)

Colmeiro i Penido, Miguel (1816-1901), director del Real Jardín Botánico de Madrid (1957-1900)

Cuatrecasas, Josep (1903-1996), professor de Botànica Descriptiva a la Universitat de Madrid

Danés i Torras, Joaquim (1888-1960), metge, vicepresident i director del Museu-Biblioteca d'Olot

Figari Bey, Antonio (1804-1870), farmacèutic i professor de botànica italià, autor d'un herbari de plantes egipcíiques

Foix i Quer, Anna, auxiliar de botànica a l'Institut Botànic de Barcelona (1924-1953)

Gallardo Martínez, Antonio (1805-1889), notari i marit de Montserrat Garriga

Garganta i Fàbrega, Joan de (1902-1973), germà de Miquel de Garganta, assagista i alcalde d'Olot (1931-1932)

Garganta i Fàbrega, Miquel de (1903-1988), germà de Joan de Garganta, farmacèutic i botànic olotí i membre de la Institució Catalana d'Història Natural

Garriga i Cabrero, Montserrat (1864-1956), Sra. Gallardo, botànica deixeble i col·laboradora de Font i Quer

Gausson, Henri (1891-1981), professor de botànica i biogeografia francès

Isern Batlló i Carrera, Juan (1821-1866), botànic espanyol

Jussieu, Antoine -Laurent de (1686-1758), botànic francès

Leopoldo II Granduca (Giovanni Giuseppe Francesco Ferdinando Carlo d'Asburgo-Lorena) (1797-1870), granduca de Toscana (1824-1859)

Llenas i Fernández, Manuel (1875-1932), farmacèutic, professor de botànica a l'Escola Superior d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya

Magnol, Pierre (1638-1715), botànic francès

Marcet i Poal, Adeodat Francesc (1875-1964), frare benedictí de Montserrat i botànic autor de la "Flora montserratina"

Marcos i Pascual, Antoni (1900-?), auxiliar botànic a l'Institut Botànic de Barcelona (1931-1965)

Masferrer i Arquimbau, Ramon (1850-1894), metge i botànic català

Mata i Amigó, Josepa, auxiliar botànica a l'Institut Botànic de Barcelona (1924-1950)

Mauricio, germà (Desiderio Arnaiz, Mauricio) (1860-1937?), coreligionari i col·laborador de Sennen

Meneghini, Giuseppe (1811-1889), naturalista i polític italià

Micheli, Pier Antonio (1679-1737), botànic italià

Montagne, Camille (1784-1866), naturalista i micòleg francès

Montserrat i Recoder, Pere (1918), botànic català

Parlatore, Filippo (1816-1877), botànic italià fundador de l'Erbario Centrale Italiano

Pau Español, Carlos (1857-1937), farmacèutic i botànic espanyol

Petiver, James (1663-1718), entomòleg i botànic anglès

Pitton de Tournefort, Joseph (1656-1708), explorador i botànic francès

Reboul, Eugène de (1781-1851), botànic francès

Reuter, Georges-François (1805-1872), naturalista francès

Rothmaler, Werner (1908-1962), botànic alemany

Sagarra i de Castellarnau, Ignasi de (1890-1940), conservador de zoologia del Museu de Ciències Naturals de Barcelona

Salvador i Pedrol, Jaume (1649-1740), farmacèutic i naturalista català

Salvador i Riera, Joan (1683-1725), farmacèutic i naturalista català

Salvador i Soler, Josep (1804-1855), últim representant de la nissaga dels Salvador

Sennen, germà o frère (Granier-Blanc, Etienne Marcellin) (1861-1937), professor i botànic francès

Singer, Rolf (1906-1994), botànic alemany

Trèmols i Borrell, Frederic (1831-1900), professor de química a la Universitat de Barcelona, farmacèutic i botànic català

Vayreda i Olives, Pere (1877-1944), historiador, un del tres fills del botànic olotí Estanislau Vayreda i Vila

Vayreda i Vila, Estanislau (1848-1901), botànic català

Ventalló i Vergés, Domènec (1888-1955), entomòleg, president de la Junta Ciències Naturales de Barcelona

Villar, Huguet del (Huguet i Serratacó, Emili) (1871-1951), naturalista català

Vaillant, Sébastien (1669-1722), botànic francès

Webb, Philip (Barker-Webb) (1793-1854), botànic anglès

Willdenow, Carl Ludwig (1765-1812), farmacèutic i botànic alemany